समश्लोकी गंगालहरी

प्रेमी.

તેજી મંદી અને જ્યોતિષવિદ્યાના ઉપયોગી ગ્રંથો.

ॐ श्री

गंगायै नमः

(શ્રીમદ્ પંડિતરાજ જગન્નાથ કૃત)

गंगालहरीनुं समश्लोकी

गुजराती भाषांतर.

સંશોધક—લેખક

કાશીરામ ભાઇશંકર ઓઝા

[પ્રેમી]

આવૃત્તિ ૧ લી

વસંતપંચમી ૧૯૮૬ વિક્રમાર્ક.

કિંમત રૂા. ૦-૬-૦

ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય

ફર્નાન્ડીઝ પુલ, રીચીરોડ—અમદાવાદ.

आद्य प्रार्थना

ભૂજંગપ્રયાત.

નમે દેવ-દેવાંગ સ્વર્ગે રહીને, નમે ચૌદબ્રહ્માંડ ચિત્તે ચહીને;
નમે શીવ-શીવાંગ શીરે વિહારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
જગન્માત વિખ્યાત વિશ્વે જણાતી,વસી લોક આ સૂરધુનિ ગણાતા;
વપુ વિસ્તૃતા-સૃષ્ટિ શોભાવનારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂ દિલે વાસ કીધો, મહા,પાપીઓ તારવા દેહ લીધો;
યશસ્વી બની મૃત્ત ભૂપેંદ્ર તારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
તપસ્વી, તટિનિ તટે જે વસે છે, ઉપાધી થકી મુક્ત થૈ તે હસે છે;
વિકારી, બને સેવતાં નિર્વિકારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
તરંગી,અભંગી, સુરંગી જ શ્રેણી, મયા ભાર્ત! સૌંદર્યવંતી જ વેણી;
વળી નિર્મંગી સ્વચ્છ કલ્યાણકારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
જપંતા, રમંતા, પડંતા જ દૃષ્ટે, મહાનંદ પામે રિબાતાં જ કષ્ટે;
દુરાત્મા, બને છે શુદ્ધાત્મા વિચારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
સદા સૃષ્ટિમાં શુદ્ધ જે બ્રહ્મરૂપા, અજન્મા, અનંતા અને છે અનુપા;
અનાશ્રિત આશ્રે લઇ દે ઉદ્ધારી, નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.
ગુણોને કદિ પાર ના વેદ પામે, ન ચાલે ત્રિદેવોતણી હોડ સામે;
જગે પ્રેમી એ મુક્તિદાતા સ્વવારી,નમું ગંગ! સુઅંગ આનંદકારી.

શ્રીમાન ભુલાભાઇ હીરાચંદ પંચાલ.

અર્પણ પત્રિકા

શ્રીમાન્ રા. રા. ભુલાભાઇ હીરાચંદ પંચાલ
મુ. અમદાવાદ.

મહાશય,

તમો શ્રી અંબિકા આરાસુરીના પરમ ઉપાસક છો, ધર્મ પ્રત્યે તમારી ભાવના આદરણીય છે. પારમાર્થિક કાર્યોમાં તમો તન, મન, ધનથી હર-હંમેશ બનતી સહાયતા આપતા આવ્યા છો, અંબાજીમાં બનાવેલી બંને ધર્મશાળાઓ તમારી જનસેવાની તીવ્ર અભિલાષા દર્શાવી આપે છે, તમારી જ્ઞાતિના ઉત્કર્ષ માટે તમો અથાગ શ્રમ લઇ રહ્યા છો, તમારી જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાદાન આપવાના છાત્રાલયમાં તમો એક ચાલક તરીકે તમારી ફરજ બજાવતા આવ્યા છો, સાધુ, સંતો અને ગરીબોને સંતોષવામાં તમો તમારી સદ્કમાઇનો હંમેશા સદુપયોગ કરો છો, વિગેરે તમારા સદ્ગુણોથી આકર્ષાઇ **શ્રી ગંગાલહરીના સમશ્લોકી ગુજરાતી ભાષાંતરનું** આ લઘુ પુસ્તક તમોને સપ્રેમ અર્પણ કરૂં છું તે સ્વીકારશો.

વસંતપંચમી
વિક્રમાર્ક ૧૯૮૬

તમારો સ્નેહી
કાશીરામ ભાઇશંકર ઓઝા
(પ્રેમી)

પંચાલ ભુલાભાઇ હીરાચંદ.

અમદાવાદમાં ચાંદીના દાગીનાઓનો વેપાર કરનારાઓમાં જાણીતા થએલા પંચાલ ભુલાભાઇ હીરાચંદનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૩૦ ના અશાડ શુદ ૧૧ (દેવશયની અગીઆરશ) ના રોજ અમદાવાદમાં થએલો છે. તેમના વડીલો મુળ નડિયાદ પાસેના માહોરેલના વતની હતા. તેમના દાદા આશરે સો વર્ષ ઉપર અમદાવાદ આવી વસેલા. પ્રથમ તો આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સારી હતી; પરંતુ કુદરતાધિન ચડતી પડતીના છાંયડાની માફક સ્થિતિમાં ફેરફાર થતાં પંચાલ કરસનદાસ ગામડું છોડી અમદાવાદમાં આવી કંસારાનું ઘડતર કામ કરવા લાગ્યા. તેમને ત્રણ પુત્રો હતા; સૌથી મોટા ખુશાલદાસ, એથી નાના હીરાચંદ અને સૌથી નાના દલસુખરામ. તેમાં પંચાલ ભુલાભાઇના પિતા હીરાચંદના મોટાભાઇ ખુશાલદાસ પ્રથમ ચાંદીના દાગીનાઓ બનાવવાનું કામ શીખ્યા અને ધીમે ધીમે આગળ વધતાં નાના ભાઇ હીરાચંદની સાથે મળી ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ વેચવાની દુકાન લગભગ ૯૦ વર્ષ ઉપર અમદાવાદમાં ખોલી. આ વખતે અમદાવાદમાં ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ વેચવાની દુકાન નહોતી; તેથી આ પ્રથમજ દુકાન હતી તેમ કહી શકાય. આ કુટુંબની ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાને લીધે પુનઃ સ્થિતિ બદલાઇ અને દિવસે દિવસે વેપાર અને શાખ વધ્યાં.

પંચાલ ભુલાભાઇની માનું નામ ઉજમ હતું. તેમનું પિયર પીરાણા પાસે મીરોલી ગામમાં હતું, તેઓ એક આદર્શ સ્ત્રી હતાં. આ કુટુંબ મૂળથી શ્રી બહેચરાજી માતાનું ઉપાસક હતું. ઉજમબાઇને માતાજી ઉપર ઘણીજ શ્રદ્ધા હતી. પંચાલ હીરાચંદ પણ પરમ ભક્ત હતા. આ ભક્તિમાન માતાપિતાના સદ્‌ગુણોએ પંચાલ ભુલાભાઇના બાલ્યજીવન ઉપર ઘણીજ સારી અસર કરી. માતાપિતાનું આદર્શ જીવન બાળકોમાં ઉતરે છે તેનો પંચાલ ભુલાભાઇ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. સંસ્કારી માતાપિતાના સંસ્કારે પંચાલ ભુલાભાઈ નવ વર્ષની નાની વયથીજ શ્રી અંબાજી માતાએ જવા લાગ્યા; અને સંવત ૧૯૫૪ સુધી લાલડંડાની ટોળીમાં જેસંગ ખુશાલના સંઘમાં તેઓ પ્રતિવર્ષ નિયમિત જતા હતા. ત્યારબાદ પંચાલ કુબેરદાસ અને પંચાલ મગનલાલ તથા ભુલાભાઈ એ ત્રણ મિત્રોની ટોળી બંધાઇ અને આ મિત્રોની સાથે ભુલાભાઇએ પોતાને ખર્ચે આગળ પડી અંબાજીમાં ધાબાવાળી ધર્મશાળાને નામે ઓળખાતી ધર્મશાળા બંધાવી. તે પછી સંવત ૧૯૭૯ માં શ્રી અંબા માતાની સામે મુખ્ય જગ્યા ઉપર એક બીજી ધર્મશાળા બંધાવી. આ ધર્મશાળા ઘણી સુંદર બની છે, તેમ તેની અગાશીમાંથી શ્રી અંબાજી માતાના આબેહુબ દર્શન થઇ શકે છે. ઉપરાંત એક પરબડી પણ બંધાવી છે. ડાકવાળાના બગીચાની વ્યવસ્થા પણ છેલ્લા ૨-૩ વર્ષોથી પોતાને ખર્ચે ભુલાભાઇએ પોતાના

હાથમાં લીધી છે. બગીચો સુંદર બનાવ્યો છે. બગીચાના પુષ્પો નિયમિત માતાજીના હારના ઉપયોગમાં આવે છે. આ રીતે ભુલાભાઇએ શ્રી અંબાજી માતામાં રૂા. ૫૦,૦૦૦ થી ૬૦,૦૦૦ જેટલી મોટી રકમની સખાવત લોકહિતાર્થે કરેલી છે. પ્રસંગવશાત્ બીજી પણ સહાયતાઓ થએલી છે અને થાય છે.

પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવા માટે ભુલાભાઇએ ખાસ લક્ષ આપેલું છે. પંચાલ જ્ઞાતિના અંગ્રેજી ભણનારા વિદ્યાર્થીઓને તેમણે લાગલાગટ પાંચ વર્ષ સુધી પોતા તરફથી ફી વિગેરેની મદદ આપેલી છે. આ ઉપરાંત સામાન્ય રીતે બીજી પણ કેટલીક મદદો કરેલી છે. જ્ઞાતિના દરેક સારા કાર્યમાં તેઓ યથાશકિત તન, મન, ધનનો ભોગ આપી રહ્યા છે. સાધુ, સંતો અને બ્રાહ્મણો ઉપર તેમને સારો પ્રેમ છે.

ભુલાભાઇના પિતાનું અવસાન સંવત ૧૯૪૦–૪૧ માં થએલું છે; તેમજ માતાનું અવસાન સં. ૧૯૫૭ માં થએલું છે. તેઓએ દુકાનનો કારભાર સ્વતંત્રપણે હાથમાં લીધા પછી પોતાનો ધંધો ખીલવવામાં અને એક પ્રામાણિક વેપારી તરીકે શાખ વધારવામાં પોતાના અનુભવનો ઘણો સારો ઉપયોગ કરેલો છે. તેમની દુકાન લાલાભાઇની પોળમાં પોતાના રહેણાકના ઘરમાં હોવા છતાં ઘરાકોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં તેનો લાભ લે છે. હાલ પંચાલ ભુલાભાઇ હીરાચંદના નામથી

દુકાન ચાલે છે; અને અમદાવાદમાં ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ બનાવનાર અને વેચનારાઓની દુકાનોમાં તેઓ પ્રથમ પંક્તિનું માન ધરાવે છે.

તેઓ અહિંસાના પણ ખાસ ઉપાસક છે. શ્રી અંબાજીમાતાના ચાચરમાં થતો પશુવધ અટકાવવાના કામમાં અમદાવાદની શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહાસભા તેમજ જૈન સ્વયંસેવક મંડળના સભાસદોની સાથે તેમણે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહામભાના તેઓ સભ્ય તથા મેનેજીંગ કમીટીના સભાસદ છે. આ કામના બદલામાં તેમને શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહાસભાના પ્રમુખ ઝવેરી મોહનલાલ મગનભાઇ તરફથી જાહેર સભામાં ગૌસ્વામી મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી નાથદ્વારાવાળા ગૌસ્વામી શ્રી દામોદરલાલ (બાવા)શ્રીના હસ્તે ચાંદ આપવામાં આવ્યો છે. તેઓ મોટું મિત્ર મંડળ ધરાવે છે; અને અમદાવાદના એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકે ગણાય છે. વિદ્યાવૃદ્ધિ ઉપર તેમને ખાસ પ્રેમ છે. તેઓનું જીવન સાદું, સરળ અને પારમાર્થિક હોઇ અન્યને અનુકરણીય છે.

તેઓ સંતતિ અને સંપત્તિ મેળવી શ્રી અંબિકા આરાસુરીના આર્શિર્વાદ સહ દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવે એમ ઇચ્છીશું.

પંડિતરાજ જગન્નાથ.

આ ગંગાલહરીના કર્તા પણ્ડિતરાજ જગન્નાથના જીવનવૃત્તાંત વિષે ભિન્ન ભિન્ન વાતો જાણવામાં આવી છે. તેમાં કેટલીક લોકવદન્તી રૂપે છે; અને કેટલીક તેમના પોતાના ગ્રન્થોમાંથી પ્રમાણભુત છે. રસગંગાધર નામનો જે પંડિતરાજનો મુખ્ય ગ્રન્થ છે અને જે કાવ્યમાળાના બારમા પુસ્તક તરીકે પ્રસિદ્ધ થએલો છે, તેના સંશોધક જયપુર રાજ્યાશ્રિત પંડિત દુર્ગાપ્રસાદ વ્રજલાલ તથા મુમ્બાપુર નિવાસી પંડિત કાશીનાથ પાંડુરગ એઓએ આ સમ્બંધમાં વિસ્તારથી ઉલ્લેખ કર્યો છે.

સંસ્કૃત પંડિતોમાં પંડિતરાજ જગન્નાથ પ્રથમ પંક્તિનું માન ધરાવે છે. તેમનું પદલાલિત્ય, રસાલંકાર, અર્થગાંભીર્ય અને શબ્દરચના આકર્ષક છે. આ ગંગાલહરી જો કે માત્ર ગંગાની સ્તુતિરૂપે હોઈ લઘુ ગ્રંથ છે તો પણ તે વાંચવાથી પંડિતરાજની અદ્દભુત કાવ્યશક્તિનું ભાન થાય છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથનો જન્મ કઇ સાલમાં અને કયા સ્થળમાં થયો તે હજુ સુધી જાણવામાં આવેલ નથી; પરંતુ તેઓના વડિલ તેમજ તેમના ગુરૂ કાશીમાં વસતા હતા અને પંડિતજીએ પણ બાલ્યાવસ્થામાં કાશીમાં રહી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરેલો છે એ વાત નિર્વિવાદ થઇ ચૂકી છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથના પિતાનું નામ પરૂભટ્ટ[1] અથવા પેરમભટ્ટ હતું. તથા માતાનું નામ લક્ષ્મીબાઇ હતું. તેઓ વેગિનાડ[2] કુલોત્પન્ન હતા.

પંડિતરાજના પિતા પણ મહાન્ વિદ્વાન હતા. તેમની પાસે તેમજ શેષ વીરેશ્વર નામના ગુરૂ પાસે અને અન્ય વિદ્વાનો પાસે પંડિતરાજ જગન્નાથે અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તરૂણાવસ્થાની શરૂઆતમાં તો એક મહાન્ પંડિત તરીકે તેમણે નામના મેળવી હતી.

આ સમયે દિલ્હીની ગાદી ઉપર શહેનશાહ શાહ-જહાન રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ જેમ પૂર્ણ વૈભવશાળી હતા તેમ વિદ્વાનોના પણ શોખીન હતા. તેમની પાસે નવાબ આસફખાન નામે એક સરદાર હતા. તેમના ઉપર પાદશાહની ઘણી પ્રીતિ હતી. પ્રસંગોપાત આસફખાન અને પંડિતરાજ જગન્નાથને પ્રીતિ થઇ અને તેને લઇને પાદશાહની હજુરમાં પંડિત જગન્નાથને આવવાનું

---

૧ જગન્નાથ પંડિતરાજના બનાવેલા **प्राणाभरणम्** નામના પુસ્તકની સમાપ્તિમાં આ નામ આવે છે.

૨ ભામિની વિલાસને અંતે '**श्रीमदखिलान्ध्रयेगिनाडिकुलावतंस**' એમ પંડિતરાજે પોતે લખેલું છે.

નિમંત્રણ થયું. * પંડિતોની સભામાં પંડિતરાજ જગન્નાથે પોતાની વિદ્વતા દર્શાવી અને શહેનશાહનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો. પાદશાહ પંડિતરાજ ઉપર એટલો બધો આકર્ષાયો કે તેમને પોતાની તહેનાતમાં રાખ્યા. આ પાદશાહનાં આશ્રય તળે પંડિતરાજે પોતાની યુવાવસ્થા અનેક પ્રકારનાં રાજ્ય વૈભવમાં પુરી કરી. અને અનેક પુસ્તકો લખ્યાં. આસફખાન ઉપર પંડિતજીને અગાધ પ્રીતિ હતી તેથી કરીને પંડિતજીએ આ પ્રીતિના પરિણામરૂપે **आसफविलासः** નામે ગ્રન્થ લખ્યો છે. આ ગ્રન્થની શરૂઆતમાં પંડિતરાજે લખ્યું છે કેઃ—

अथ सकललोकविस्तारविस्तारितमहोपकारपरम्पराधीनमानसेन प्रतिदिनमुद्यदनवद्यगद्यपद्या-

---

* પાદશાહના દરબારમાં પંડિતજીનો પ્રવેશ થવાના સબંધમાં એમ પણ કહેવાય છે કે તૈલંગ દેશમાંથી પંડિત જગન્નાથ જયપુરમાં આવ્યા અને ત્યાં સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપી. થોડા સમયબાદ દિલ્હીના પાદશાહના દરબારમાં રહેતો વિદ્વાનોમાં મુખ્ય ગણાતો કાજી જયપુરમાં આવેલો અને પંડિતજી સાથે વાદવિવાદ કરતાં પંડિતજીની વિદ્વતા જોઇ તે બહુ ખુશ થએલો. તેણે પંડિતજીના સિદ્ધાંતનો તથા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો; તેમજ પાદશાહના દરબારમાં પંડિતજીની પ્રશંસા કરી. આથી પાદશાહે પંડિતજીને દિલ્હી આવવાં નિમંત્રણ કર્યું. પંડિતજી પાદશાહના દરબારમાં આવ્યા અને પોતાની વિદ્વતાથી શ્રેષ્ઠ પદ મેળવ્યું.

धनेकविधाविद्योतितान्तः करणैः कविभिरुपास्यमानेन कृतयुगीकृतकलिकालेन कुमतितृणजालसमाच्छादितवेदवनमार्गविलोकनाय समुद्दीपितसुतर्कदहनज्वालाजालेन मूर्तिमतेव नव्वाबासफखानमनःप्रसादेन द्विजकुलसेवाहेवाकिवाङ्मनः-कायेन माथुरकुलसमुद्रेन्दुना रायमुकुन्देनादिष्टेन सार्वभौमश्रीशाहजहांप्रसादादधिगतपण्डितराजपदवीविराजितेन तैलङ्गकुलावतंसेन पण्डितजगन्नाथेनासफविलासाख्येयमाख्यायिका निरमीयत। सेयमनुग्रहेण [illegible] भवतात्।
(આમાં પ્રથમ આસફખાનના ગુણોનું વર્ણન આપ્યું છે અને તેની મહેરબાની વડે શાહજહાન પાદશાહના દરબારમાં પોતાનો પગપેસારો થઈ પાદશાહની પ્રીતિ તથા પંડિતપદ પ્રાપ્ત થયાનું જણાવેલું છે.)

પંડિતરાજે કઇ કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું અને તેને કેટલી સંતતિ થઇ તથા ઉત્તરાવસ્થા તેમણે કયા સ્થળમાં ગાળી એ સબંધી હજુ ચોક્કસ નિર્ણય થઇ શક્યો નથી. પંડિતજી પોતેજ ભામિની વિલાસના અન્તમાં લખે છે કે

शास्त्राण्याकलितानि नित्यविधयः सर्वेऽपि संभाविता
दिल्लीवल्लभपाणिपल्लवतले नीतं नवीनं वयः।
सम्प्रत्युज्झितवासनं मधुपुरीमध्ये हरिः सेव्यते
सर्वं पण्डितराजराजितिलकेनाकारि लोकाधिकम्॥

અર્થાત્–શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો, નિત્યવિધિ બધા પાળ્યા તથા દિલ્હીના પાદશાહના હાથ નીચે જુવાની ગાળી અને હાલ એ સઘળું છોડી દઇ મથુરાજીમાં આવી હરિનું સેવન કરવા માંડ્યું. એવી રીતે પંડિતરાજ જગન્નાથે સઘળું આ લોકથી ન બની શકે તેવું કર્યું.[૧]

संप्रत्यन्धकशासनस्य नगरे तत्वं परं चिन्त्यते ।
અર્થાત્ કે 'કાશીમાં હાલમાં પરમ તત્વનું ચિંતવન કરે છે,'[૨]

---

૧ દ્વારકા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ ભામિનીવિલાસનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

૨ રસગંગાધરના સંશોધકે દર્શાવેલું ભામિની-વિલાસના સંસ્કૃત પુસ્તકનું અવતરણ. ભામિનીવિલાસના અનેક પુસ્તકો જુદા જુદા વિદ્વાનો તરફથી બહાર પડ્યાં છે. સાંભળવા પ્રમાણે તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર પણ થયું છે. આ બધામાં થોડો ઘણો ફેરફાર હોય એમ જણાય છે. કારણ કે અમારી પાસે 'નિર્ણયસાગર પ્રેસ'ની સંસ્કૃત આવૃત્તિ છે. તેમાં પ્રથમ **अन्योक्तुल्लास** છે તેમાં ૧૦૧ શ્લોક છે; **शृङ्गारोल्लास** ના ૧૦૨ શ્લોક છે; **करुणविलास** માં ૧૯ શ્લોક છે; અને **शान्तविलास** માં ૩૨ શ્લોક છે; જ્યારે દ્વારકા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી તરફથી બહાર પડેલી આવૃત્તિમાં **प्रस्ताविक** નામના પ્રથમ વિલાસમાં ૧૨૬ શ્લોક છે. **शृंगारविलास** માં ૧૦૨ શ્લોક છે. **करुण-**

ગંગાલહરીના ગુજરાતી ભાષાંતરમાં આપેલી હકિકત ઉપરથી પંડિતજીએ વૃદ્ધાવસ્થા કાશીપુરીમાં પુરી કરી હોય તેમ જણાય છે[1]. પંડિતજીની પત્નીનું તથા પુત્રનું અવસાન પોતાની હયાતિમાં થયું હોય એવું કેટલાકો અનુમાને છે. કારણ કે રસગંગાધરના સંશોધક આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે, અને ભામિનીવિલાસનો ત્રીજો કરૂણ વિલાસ પત્નીના અવસાન પછી લખાયો હોય એવું અનુમાન કરે છે. પુત્રના અવસાન માટે તો રસગંગાધરના કરૂણ પ્રકરણમાં નીચેનો શ્લોક આપેલો છે.

" अपहाय सकलबान्धवचिन्तामुद्वास्य गुरुकुलप्रणयम् ।
हा तनय विनयशालिन्कथमिव परलोकपथिकोऽमूः ॥ "

અર્થાત્ કે સકલ બન્ધુજનોની ચિન્તા ત્યજી દઈને અને વડીલોના પ્રેમને છોડીને હે વિનયશાળી પુત્ર, તું કેમ પરલોકનો પ્રવાસી થયો ?

પંડિતજીના લગ્ન સબંધી એક એવી આખ્યાયિકા છે કે પંડિતજી શહેનશાહ શાહજહાનની હજુરમાં તેના કૃપા પાત્ર બની રહ્યા પછી પોતાની વિદ્વતા અને બુદ્ધિમત્તાથી

विलास માં ૧૮ શ્લોક છે, અને **शान्त विलास** માં ૪૬ શ્લોક છે. વળી રસગંગાધરના સંશોધક પોતાની ટીકામાં આપેલા ભામિનીવિલાસના કેટલાક અવતરણો આ બંને આવૃત્તિમાં જોવામાં આવતા નથી.

૧. હરજીવન લક્ષ્મીરામ કૃત ગંગાલહરીનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

શહેનશાહના સહવાસમાંજ ઘણો સમય રહેતા હતા. જેમ શહેનશાહને શેતરંજ રમવાનો શોખ હતો તેમ જગન્નાથ પંડિત પણ શેતરંજ સારી રીતે ખેલી જાણતા હતા. એક સમયે પાદશાહ તથા પંડિત શેતરંજ ખેલતા હતા તે અરસામાં પાદશાહને પાણી પીવાની તરસ લાગી, અને તેથી તેમણે પોતાની તરૂણ શાહજાદી પાસે પાણી મંગાવ્યું. શાહજાદી જે અતિ સ્વરૂપવાન હતી, મુગ્ધાવસ્થામાં પ્રવેશેલી હતી, તે સુવર્ણ કળશમાં પાણી લાવી પાદશાહ પાસે મુકી પાછી ચાલી ગઇ. આ વખતે જગન્નાથ પંડિત તથા શાહજાદીની દષ્ટિ એક થઈ હતી અને પરસ્પર આકર્ષાઇ હતી. તે વખતે પાદશાહે જગન્નાથ પંડિતને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે 'તમે શીઘ્ર કવિ છો, મહાન્ વિદ્વાન છો, તેથી આ મારી કન્યા ઉપર કવિતા બનાવો.' પંડિતજીએ તુરતજ શ્લોક બનાવ્યા અને પાદશાહને સંભળાવ્યા.

इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुंभा
कुसुंभारुणं चारु चेलं दधाना ।
समस्तस्य लोकस्य चेतः प्रवृत्तिम्
गृहीत्वा घटेन्यस्य यातीवभाति ॥

લઇ સુસ્તની મસ્તકે કુંભ કન્યા,
કુસુંબી સુવસ્ત્રે દીસે ચારૂ તન્યા;
હરી લોક સર્વસ્વની ચિત્તવૃત્તિ,
ભરીને ઘડામાં જતી આ દીસન્તી.

આવા સુંદર ઉપમાલંકારવાળી કવિતા સાંભળીને પાદશાહ ઘણો ખુશ થયો અને પંડિતરાજને ઇચ્છા પ્રમાણે વચન માગવા કહ્યું. પંડિતરાજની દૃષ્ટિ એ કન્યા ઉપર પડેલી અને તેની સુંદરતામાં આકર્ષાએલા તેથી તુરતજ તેમણે પાદશાહને જણાવ્યું કેઃ—

न याचे गजालिं न वा वाजिराजिम्
न वित्तेषु चित्तं मदीयं कदापि ।
इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुंभा
लवंगी कुरंगी दृगंगी करोतु ॥
यवनी नवनीतकोमलांगी शयनीये
यदि नीयते कदाचित् ।
अवनीतलमेव साधु मन्ये
नवनी माधवनी विनोदहेतुः ॥

નથી માગતો હાથી કે અશ્વ ટોળાં,
ન ઇચ્છું કદી વિત્તનાં થોક બહોળાં,
ઇચ્છું સુસ્તની મસ્તકે કુંભ બાળા,
*લવંગી કુરંગી ગ્રહે કંઠમાળા.
યવની નિત આ સુકોમલાંગી,
શયને પ્રાપ્ત ક્વચિત જો થશે;
અવનીતલ ઠીક હું માનું છું,
વરિષ્ઠ ઇંદ્રાપુરીનો વિનોદ એ.

---

* શાહજાદીનું નામ જણાય છે.

આ શ્લોકો રસગંગાધરમાં સંશોધક પાઠાંગ ફેર આપે છે.

यवनी रमणी विपदः शमनी,

कमनीयतमा नवनीतसमा ।

उहि ऊहिवचोऽमृतपूर्णमुखी

स सुखी जगतीह यदङ्कगता ॥

યવની રમણી વિપત્તિહારીણી, કમનીયતામાં અવનવી સમી:
મૃદુભાષી મુખી પૂર્ણ ચંદ્રિકા, સુખી એ જગતે બિરાજી અંકમાં.

આ શ્લોકો જગન્નાથ પંડિતના બનાવેલા હશે એમ મનાય છે, પરન્તુ તેમના પુસ્તકોના સંગ્રહમાં ક્યાંઇ પણ જોવામાં આવતા નથી.

આ માગણી સાંભળીને પાદશાહ વિસ્મય પામ્યો; પરંતુ વચનથી બંધાએલો હોઇ પંડિતની માગણીને તિરસ્કારી શક્યો નહી; પણ પંડિતજી બ્રાહ્મણ હોવાથી જો ત્તે તેમની સાથે ખાણું ખાય તો પોતાની કન્યા આપવા કબુલ કર્યું. પંડિતજીએ સુંદર રૂપવાળી આ નવયૌવના કન્યા મેળવવાને માટે ભવિષ્યમાં ઉભી થનારી નાત જાત સંબંધીની આપત્તિઓને દૂર મુકી પાદશાહ સાથે ખાણું ખાવા હા કહી.

કુદરતાધિન પ્રમાણે જે બનવાનું હોય તેજ બને છે. આ ન્યાય પ્રમાણે જેમ શાહજાદીને જોતાં પંડિતરાજને મોહ થયો હતો તેમ પંડિતરાજને જોતાં શાહજાદીના હૃદયમાં પણ પંડિતજીને મેળવવાની ભાવના ઉત્પન્ન થઇ હતી. તે વાત તેણે તેની માને કહી સંભળાવી અને જો તે

પંડિતજી સાથે પોતાના લગ્ન નહીં કરશે તો અન્ન જળનો ત્યાગ કરશે તેમ પણ કહ્યું. બેગમ વિમાસણમાં પડી પણ જ્યારે પાદશાહે પોતે ઉપરોક્ત બીના બેગમને કહી ત્યારે બેગમે પણ શાહજાદીની પ્રતિજ્ઞાની વાત પાદશાહને કહી. આ રીતે પરસ્પર થએલી માગણીથી પાદશાહ તથા બેગમ આ બંનેના લગ્નનો ઇશ્વરી સંકેત સમજ્યા અને મોટી ધામધુમથી જગન્નાથ પંડિત તથા શાહજાદી લવંગીના લગ્ન કર્યાં.*

ત્યારબાદ જગન્નાથ પંડિતે શહેનશાહના આશ્રય નીચે લવંગીની સાથે પૂર્ણ પ્રેમમાં યુવાવસ્થા પૂર્ણ કરી. આ સમય દરમિયાન તેમને સંતતિ પણ થઇ. યવન કન્યા લવંગી પૂર્વ ભવની સંસ્કારી હોઇ પંડિતજીના સમાગમમાં રહ્યા પછી તેણે હિંદુ ધર્મના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો; અને એક વિદ્વાન પંડિતા તરીકે પ્રખ્યાતિ મેળવી. બ્રાહ્મણ

---

* રસગંગાધરના સંશોધકે આ હકિકત લખતાં જે યવન કન્યા સાથે પંડિતજીએ લગ્ન સબંધ બાંધ્યો હતો તે શાહજહાનનીજ શાહજાદી છે એમ જણાવ્યું નથી. તેમજ તેનું નામ લવંગી છે તેમ પણ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વળી મોગલ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં અગર તો ભારતના અન્ય ઇતિહાસમાં આ વાત સ્પષ્ટ થતી નથી. રસગંગાધરના સંશોધક તો આ હકિકતને ગપગોળા સમાનજ માને છે.

જ્ઞાતિમાં તેમજ અન્ય જ્ઞાતિઓમાં તો પંડિતજી યવન કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા પછી બહિષ્કાર મેળવી ચૂકયા હતા; છતાં રાજ્યમાનના પ્રભાવે તેઓ પોતાનો જીવનવ્યવહાર આનંદમાં વીતાવતા હતા.

વૃદ્ધાવસ્થા થતાં પંડિતજીએ પોતાની યવન પત્ની તેમજ પુત્રાદિક સહીત સ્વવતન કાશીમાં જઇ રહેવા પ્રયાણ કર્યું. તેઓ ફરતા ફરતા કાશી આવ્યા. બ્રહ્મ જ્ઞાતિમાં બહિષ્કાર પામેલા પંડિતજીને કાશીમાં ઉભવાનું સ્થાન ન હોતું. તેમની વિદ્વતાથી તેઓ પોતાના દેશમાં જેવું અપૂર્વ માન મેળવવા પામ્યા હતા; તેટલો તિરસ્કાર યવન કન્યા સાથેના લગ્ન પછી મેળવ્યો હતો. આ સ્થિતિમાં કાશીમાં જઇ ગંગાકિનારે મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર તેઓ સહકુટુંબ રાત્રિએ સુતા હતા. પ્રાતઃકાળમાં સ્નાનાર્થે આવતા પંડિતોએ આ દૃશ્ય જોયું. આપ્પા દીક્ષિત નામના પંડિતે ગંગા સ્નાન કરી ઘર તરફ જતાં સૂર્યોદય થવા છતાં નિદ્રા વશ થએલા આ કુટુંબનું દૃશ્ય જોયું. તેઓ હૃદયમાં છંછેડાયા અને નજીક જઇ પંડિતજીના ધોળા થએલ વાળનું નિરક્ષણ કરી તુરતજ બોલ્યા કેઃ—

किं निःशंकं शेषे शेषे वयसि त्वमागते मृत्यौ ।

અર્થાત કેઃ—તું પોતાના બાકી રહેલા વયમાં મૃત્યુ પાસે આવેલું છે તો પણ નિઃશંકપણે અહીં કેમ ઉંઘે છે?

જગન્નાથ પંડિતે મ્હોં ઉઘાડયું. દીક્ષિતે પંડિતજીને ઓળખ્યા અને કહ્યું કેઃ-

अथवासुखंशयीथानिकटे जागतिजान्हवीभवतः ॥

ભાઈ પંડિતરાજ તું છું કે ? ત્યારે તો બેફિકર સુઈ રહે. કારણ કે તારે વાસ્તે ભાગીરથી સર્વદા જાગૃત છે.

આમ કહી દીક્ષિત ચાલ્યા ગયા. પંડિતજીનું હૃદય આ બીનાથી ઘણું ખિન્ન થયું; તેમણે પોતાની જ્ઞાતિવાળાઓને પોતાને જ્ઞાતિમાં લેવા વિનંતિ કરી. પંડિતજીની વિદ્વતાથી આકર્ષાએલા ઘણા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તેમને જ્ઞાતિમાં લેવા તત્પર થયા; પરંતુ પંડિતજીની માગણી પોતાના કુટુંબસહ જ્ઞાતિમાં લેવાની હોવાથી જ્ઞાતિ અગ્રેસરો તે સ્વીકારી શકયા નહીં. તેથી પંડિતજીએ ગંગા કિનારે રહી તપશ્ચર્યા કરવાનું શરૂ કર્યું. કેટલાક દિવસો બાદ જ્ઞાતિ બંધુઓ ત્યાં એકત્ર થયા અને પંડિતજીને કુટુંબ સહિત જ્ઞાતિમાં લેવા ચર્ચા કરવા લાગ્યા. અંતમાં એવો નિશ્ચય થયો કે જો ગંગા મૈયા પંડિતજીને અને તેમના કુટુંબને મણિકર્ણિકાના ઘાટના બાવનમા પગથીએ આવી પોતાના જળથી સ્નાન કરાવી પાવન કરે તો જ્ઞાતિમાં લેવા હરકત નથી. પંડિતજીને ગંગા ઉપર શ્રદ્ધા અને પ્રેમ હતો, તેથી તેણે તે વાત સ્વીકારી. જ્ઞાતિબંધુઓ અને અન્ય વિદ્વાન વિપ્રમંડળની મેદની વચ્ચે પંડિતજી મણિકર્ણિકાના ઘાટના ગંગાના જળથી મુક્ત ગણીને બાવનમા પગથીએ બેઠા અને ગંગાજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

એક એક શ્લોકની સાથે એક એક પગથીયું ગંગાનો પ્રવાહ વધ્યો અને બાવનમે શ્લોકે બાવનમા પગથીયે બેઠેલા પંડિતજીને ગંગાએ પોતાના પ્રવાહથી સ્નાન કરાવી પાવન કર્યા. ત્રેપનમે પગથીયે બેઠેલી તેમની યવન પત્ની તથા પુત્રાદિકને પણ યવન પત્નીની સ્તુતીથી પાવન કર્યા. જગન્નાથનો અને ગંગાનો આ પ્રભાવ જોઇ સહુ વિસ્મય પામ્યા; અને ગંગાની તથા જગન્નાથની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ રીતે જગન્નાથ પંડિતે પોતાની વિદ્વતા અને ભક્તિથી જ્ઞાતિનો આદર મેળવ્યો.

જગન્નાથ પંડિતનો જન્મ સોળમી સદીના અંતમાં અથવા તો સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં થએલો હોવો જોઇએ. મોગલ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં શાહજહાં પાદશાહ ઇ. સ. ૧૬૨૮ માં ગાદીએ બેઠેલો છે. ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં તે ઔરંગઝેબના પ્રપંચથી પદભ્રષ્ટ થએલો છે અને ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં તેનું મૃત્યુ થએલું છે, એટલે શાહજહાનના આશ્રય નીચે રહેલ પંડિતરાજ શહેનશાહના રાજ્યામલમાં યુવાવસ્થાએ હોવા જોઇએ. વળી શહેનશાહના મોટા પુત્ર દારાની સાથે પણ પંડિતરાજને સારો સબંધ હતો. આસફખાન વગેરે તેના મિત્રો હતા. આથી માની શકાય કે શહેનશાહ શાહજહાનના સમય પ્રમાણે પંડિત જગન્નાથરાય સત્તરમી સદીની શરૂઆતથી તે સદીના મધ્યકાળ સુધી થઇ ગયેલા હોવા જોઇએ. શાહજહાનની પડતીના

દિવસોમાં તેમણે દિલ્હી છોડી કાશી તરફ પ્રયાણ કરેલું હોવું જોઇએ અને ઉત્તરાવસ્થા પણ ત્યાંજ પૂર્ણ કરેલી હોવી જોઇએ. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે પંડિતરાજે ગંગા ઉપરના પોતાના સ્નેહ અને ભક્તિભાવને લીધે આખર ગંગામાંજ ઝંપલાવી ગંગાનેજ શરણે અક્ષરધામ પ્રાપ્ત કર્યું છે. પોતે લગ્ન કરેલી યવન પત્ની અથવા તો તેમના પુત્રોનું પાછળથી શું થયું તે સંબંધી હજુ સુધી કાંઇ પણ હકિકત પ્રાપ્ત થઇ શકી નથી.

પંડિત જગન્નાથરાયે ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે; તેમાં ખાસ કરીને રસગંગાધર, ભામિનીવિલાસ અને ગંગાલહરી વધારે પ્રચલિત છે. બીજાં પુસ્તકો પૈકી કેટલાક છપાએલાં છે અને કેટલાક અપ્રસિદ્ધિમાં છે. ઉપરના ત્રણ પુસ્તકો શિવાય પંડિતજીએ બનાવેલા નીચેના પુસ્તકો જાણવામાં આવ્યા છે. અમૃતલહરી, આસફવિલાસ, કરૂણાલહરી, ચિત્રમીમાંસાખંડન, જગદાભરણ, પ્રાણાભરણ, મનોરમા-કુચમર્દન, યમુનાવર્ણન, લક્ષ્મીલહરી અને સુધાલહરી. જેમાંના કેટલાક કાવ્યમાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં છે.

પંડિત જગન્નાથરાય શિવાય બીજા પણ તેમના નામ ધારી જગન્નાથ પંડિતો થઈ ગયા છે. સત્તરમી સદીના અંતમાં જયપુરમાં મહારાષ્ટ્રદેશસ્થ બ્રાહ્મણ જગન્નાથ પંડિત થઇ ગએલા છે. તેમણે સિદ્ધાંતસમ્રાજ, સિદ્ધાંતકૌસ્તુભ, યુક-

લીડના ગ્રીક ભાષામાં લખાએલા રેખા ગણિતનું સંસ્કૃત ભાષાંતર વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ પંડિતના વંશજો હાલમાં જયપુરની બ્રહ્મપુરીમાં રહે છે તેમ કહેવાય છે.

(૧) તાંજોર નિવાસી પંડિત જગન્નાથે અશ્વધાટિ, રતિમન્મથ, વસુમતીપરિણય વિગેરે પુસ્તકો લખેલાં છે.

(૨) રેખાગણિતના કર્તા સમ્રાટ જગન્નાથ છે.

(૩) વિવાદભંગાર્ણવકર્તા જગન્નાથતર્કપંચાનન.

(૪) અતંદ્રચંદ્રિકનાટકકર્તા જગન્નાથમૈથિલ.

(૫) અનંગવિજયભાણકર્તા શ્રી નિવાસસૂનુર્જગન્નાથ પંડિત.

(૬) સભાતરંગકર્તા જગન્નાથમિશ્ર.

(૭) અદ્વૈતામૃતકર્તા જગન્નાથસરસ્વતી.

(૮) સમુદાયપ્રકરણકર્તા જગન્નાથસૂરિ.

(૯) શરભરાજવિલાસકર્તા જગન્નાથ

(૧૦) જ્ઞાનવિલાસકાવ્યકર્તા નારાયણદૈવજ્ઞસૂનુર્જગન્નાથ.

(૧૧) અનુભોગકલ્પતરૂકર્તા જગન્નાથ, વગેરે ઘણા જગન્નાથો થઇ ગયા છે.

પરંતુ આ બધામાં આ ગંગાલહરીના કર્તા જગન્નાથ અગ્રસ્થાને છે.

પ્રાસંગિક વિવેચન.

સૃષ્ટિસૌંદર્યના અવનવા બનાવો જ્યારે દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે કુદરતની અનુપમ શક્તિનું ભાન થાય છે. કુદરત એટલે કર્મથી અબાધિત અનુપમ શક્તિ. આ આર્યાવર્ત પ્રદેશ કુદરતની અનેરી લીલાથી ભરપુર છે. આર્યાવર્ત જેમ ધર્મ પ્રધાન દેશ છે તેમ કર્મપ્રધાન અને શક્તિપ્રધાન દેશ છે. અનેક દૃષ્ટિએ લખાએલો આર્યાવર્તનો ઇતિહાસ તેની શાખ પુરે છે. આર્યાવર્તનાં દૈવી મહાનપુરૂષોએ ભાખેલાં ધર્મસુત્રો તેની નિશાની છે. ધર્મસ્થાનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. તીર્થસ્થાનો તેનું ગૌરવ છે. આ ગૌરવનો અગાધ મહિમા આજે કળિકાળ જેવા ગણાએલા વિષમ સમયમાં પણ અનુભવાય છે. આ ગંગાલહરી અને તેના કર્તા પંડિત જગન્નાથ આજે જગતને નવું ભાન કરાવી રહ્યા છે. હિંદુસ્તાનના અનેક ધર્મો અને અનેક વાડાઓને બાજુએ મુકીએ તોપણ ભારતમૈયાના ભૂતકાળના પ્રાતઃસ્મરણીય પ્રસંગો વર્તમાન સમયને જાગૃત બનાવી રહ્યા છે. પુણ્યવંતી ભારતમૈયાનો મહાન્ પુરૂષ તરીકે ગણાએલો એક એક સંતાન ભારતનું સાર્વભૌમત્વ ભાવિપટમાં ચિતરી ગએલ છે. ભારતનો વર્તમાન ઇતિહાસ ભૂતકાળના ઇતિહાસને તાજો કરે છે. પંડિત જગન્નાથ અને ગંગાલહરીનો સત્તરમી સદીનો ઇતિહાસ વર્તમાન ઇતિહાસને ગૌરવ બક્ષે છે.

એતો સિદ્ધ થઈ ચૂકયું છે કે સેંકડો વર્ષો પૂર્વે જ્ઞાતિભેદ નહોતો. ધર્મભેદ નહોતો, સંપ્રદાય ભેદ નહોતો, સામાજીક ભેદ નહોતો, ભારતની પૂણ્યવંતી સંસ્કૃતિ આજે અનેક પરમાણુઓમાં પરિણુત બનેલી છે. શ્રદ્ધાને સ્થાને શંકા, એકતાને નામે અનેકતા, પવિત્રતાને નામે પાખંડ, ધર્મને નામે અધર્મ અને ઉન્નતિને નામે અવનિત પ્રસરાવી રહેલ છે. ભારતનું પ્રાચીન ગૌરવ શિથિલતા પામ્યું છે, સ્વાતંત્ર્ય પરાધીનતા ભોગવે છે. પાશ્ચિમાત્ય સુધારક સંસ્કૃતિ, વિશ્વમાં વિજયવંત બનેલી પુણ્યવંત પૂર્વ સંસ્કૃતિના પરાભવ કરવાના પગરણો શરૂ કરી ચુકેલ છે. આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં આ ગંગાલહરીનું લઘુ પુસ્તક તેનું રહસ્ય જોતાં પ્રાતઃકાળના સુર્યરશ્મિની રોશની સમા નિદ્રાવશ જગતને જાગૃત બનાવે છે, ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાને દૃઢ કરે છે અને તીર્થના મહાત્મને પ્રત્યક્ષ કરે છે.

આ ગંગાલહરીનો પ્રાદુર્ભાવ સત્તરમી સદીના મધ્યકાળમાં એટલે લગભગ પોણા ત્રણસો વર્ષ ઉપર થએલો છે. ગંગા એટલે હિંદુધર્મના પ્રાધાન્ય પુસ્તકોમાં ગણાએલું મહાન્ તિર્થ છે. કાશીવિશ્વનાથનું તીર્થ અને ગંગાનું સ્નાન જે મનુષ્યે કરેલું નથી તેનો જન્મ અફળ છે. હિંદુસ્તાનમાં તીર્થો અનેક છે; ધર્મતીર્થોએ ઘણા છે. સર્વની ઉત્પત્તિ અમુક અમુક કારણોને લઇનેજ થએલી છે અને તે કારણથી તેની મહત્તા ગણાય છે. ગંગાનું બીજું નામ ભાગીરથી છે

વળી તે સુરધુનિ એટલે દેવનદી પણ કહેવાય છે. ભાગવતમાં આપેલી આખ્યાયિકા પ્રમાણે સગર રાજાના ૬૦,૦૦૦ પુત્રોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તેના વંશજ ભગીરથ રાજાએ મહાન્ તપશ્ચર્યા કરી દેવનદી ગંગાને પૃથ્વી ઉપર પધારવા વચન મેળવ્યું. સ્વર્ગથી પડનારી ગંગાનો પ્રવાહ ઝીલી શકવા પૃથ્વીમાં કોઇ સમર્થ ન હોવાથી ભગીરથ રાજાએ પુનઃ તપશ્ચર્યા કરી મહાદેવને પ્રસન્ન કર્યા અને મહાદેવે પોતાની જટામાં ગંગાને ઝીલ્યા. મહાદેવનું મૂળ સ્થાન કૈલાસ. કૈલાસ એટલે હિમાચળ (હિમાલય) નું ઉંચામાં ઉંચું શિખર. ત્યાંથી ગંગાનો પ્રવાહ શરૂ થઇ સગર રાજાના મૃતપુત્રોને પાવન કરી આર્યાવર્તના લગભગ અર્ધ પ્રદેશમાં વિસ્તરી બંગાળના ઉપસાગરને મળે છે. આ સ્થાન ગંગાસાગર[1]ના નામથી ઓળખાય છે.

---

૧. ગંગા સાગર કલકત્તા અને જગન્નાથપુરીની વચ્ચે આવે છે, ત્યાં અગાધ પાણી છે. હરહંમેશ તે ઉપરથી સંખ્યાબંધ સ્ટીમરો અને વહાણો આવજા કરે છે છતાં દરસાલ મકરસંક્રાતિએ ત્રણ દિવસ સુધી ગંગા સાગરની વચ્ચેનું પાણી દૂર સમુદ્રમાં જાય છે અને ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધી અમુક ભાગમાં જમીન ખુલી થાય છે. ત્યાં એક શંકરનું શિવાલય છે. તેના દર્શનાર્થે હજારો લોકો આવે છે. ત્રણ દિવસ સુધી ત્યાં રહે છે અને ચોથે દિવસે તમામ યાત્રિકો રવાના થયા બાદ જળપ્રવાહ પૂર્વવત્ સમુદ્રમય બને છે. દર મકરસંક્રાતિએ આ પ્રમાણે જાત્રા ભરાય છે. આ પણ એક દૈવી શકિતનો પ્રાદુર્ભાવ છે.

ભગીરથ રાજાના પ્રયત્નથી ગંગા પૃથ્વી ઉપર આવ્યા તેથી તેનું નામ ભાગીરથી પડયું છે. તે સ્વર્ગમાંથી ઉતર્યા માટે સુરધુનિ કહેવાય છે. આ રીતે ગંગાની ઉત્પત્તિ જેમ દૈવિ શક્તિનું અનુપમ ભાન કરાવે છે તેમ જગન્નાથ પંડિતને પાવન કર્યાનો પ્રસંગ તેના પ્રભાવનું અનુપમ ભાન કરાવે છે.

અગાઉ આપણે પંડિતરાજ જગન્નાથના ચરિત્રમાં જોઈ ગયા તે પ્રમાણે યવન શાહજાદી સાથે લગ્ન કર્યાથી જ્ઞાતિનો બહિષ્કાર થએલો અને તેને પાવન કરવા [1]મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર ગંગાપ્રવાહની સપાટિથી બાવનમે પગથિએ બેસી પંડિતરાજ જગન્નાથ ગંગાની સ્તુતિ કરે છે અને એક એક શ્લોકની સાથે ગંગાનો જળપ્રવાહ એક એક પગથીઉં ચડતો જાય છે અને બાવનમે શ્લોકે બાવનમે પગથિએ બેઠેલા પંડિતરાજને નવરાવી પાવન કરે છે.

આ પ્રમાણે ગંગાનો મહિમા અવર્ણનીય બને છે. આ સમયે પંડિતજીએ સ્તવેલા બાવન શ્લોકો તેજ આ ગંગાલહરિ. આ વાતને જયાં સુધી અસત્ય નથી મનાતી

---

૧ ગંગા કિનારે કાશી શહેર લગભગ પાંચ કોશ સુધી વિસ્તરાએલું છે. તે વિસ્તારમાં ઘણા ઘાટો બંધાએલા છે; જેમાં મણિકર્ણિકાનો ઘાટ સૌથી સુંદર અને વિશાળ છે. મૂખ્ય સ્થાન તથા શ્રાદ્ધક્રીયાનો મહિમા અત્રેજ છે. આ ઘાટ લગભગ મધ્યમાં આવેલો છે અને તે કરોડો રૂપિયાને ખર્ચે બંધાવેલો છે.

ત્યાં સુધી આ અદ્દભુત પ્રસંગ ગંગાતીર્થનો મહિમા પતિત-પાવની તરીકે સિદ્ધ કરે છે. આજકાલના કેટલાએક અ-શ્રદ્ધાળુ અને સુધારક લોકો તીર્થયાત્રામાં શું સિદ્ધિ છે, એવા પ્રશ્નો પુછે છે તેનો આ ગંગાલહરી અને જગન્નાથનો બનાવ સપ્રમાણ ઉત્તર રૂપે છે.

ગંગા એ નદી રૂપે હોવા છતાં મૂર્તિમંત છે એમ પણ કહેવાય છે. મહાભારતમાં કહ્યું છે કે ગંગા મનુષ્ય દેહે શંતનુ રાજાના પત્ની હતાં. ભારતના ભડવીર ગણાએલા નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી ભીષ્મ તેના પુત્ર હતા. શંતનું સાથે લગ્ન કર્યાં પછી કરાર પ્રમાણે ગંગાએ સાત પુત્રોને ગંગાના પ્રવાહમાં ફેંકી દીધા. આઠમા પુત્ર ભીષ્મને ફેંકવા જતા શંતનુ રાજાએ રોકયા અને તેજ વખતે કરાર પ્રમાણે તેઓ શંતનુ રાજાનો ત્યાગ કરી મૂળ સ્વરૂપમાં મળી ગયાં. આ આખ્યાયિકા પણ દૈવી શક્તિના પ્રભાવ રૂપ છે. અમુક અમુક સંયોગોમાં ભક્તોના ઉદ્ધારાર્થે ભિન્ન ભિન્ન દેવતાઓએ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો ગ્રહણ કરેલા ધર્મ કથાઓમાં આપણે વાંચીએ છીએ.

શ્રાપિત થયેલા આઠ વસુઓના ઉદ્ધારાર્થે ગંગાએ શંતનુ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં એમ મહાભારતમાં કહેલું છે. બાકી તો દેવસ્વરૂપે તે શિવના દ્વિતિય પત્નિ ગણાય છે.

ગંગાના પ્રભાવની બીજી પણ વાતો અત્રે કહેવી જરૂરની છે. કાઠિયાવાડમાં કોડિનાર પાસે 'ગાંગો' નામે અંત્યજ ભગત થઇ ગયો છે. તેનું નિવાસસ્થાન ગાંગા ભગતની

શાળના નામે ઓળખાય છે. એક વખત કેટલાક માણસોનો સંઘ ભગતને ગામે થઇને ગંગાની યાત્રાએ જતો હતો. તેના આગેવાનને ભગતે ચુંદડી અને મોડિયો આપ્યો અને જણાવ્યું કે "આ મારી ભેટ ગંગામાને હાથોહાથ આપજો." આ કથનથી બધા આશ્ચર્ય પામ્યા; પરંતુ ભગતની ભક્તિ ઉપર સૌને શ્રદ્ધા હતી તેથી ચુંદડી મોડિયો લીધાં. સંઘ ગંગાજી પહોંચ્યો. બધાએ સ્નાન ભેટાદિક ક્રિયાઓ કરી અને છેલ્લે સંઘવીએ ગંગા મૈયાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે ગંગામૈયા, ગાંગા ભગતની આ ભેટ હાથોહાથ લ્યો. તુર્તજ જળપ્રવાહમાંથી હાથ ઉંચો થયો અને ચુંદડી મોડિયો લીધા. આ કથા સોરઠમાં વધારે પ્રચલિત છે[1]. એક મિત્ર પાસેથી એવી વાત સાંભળી હતી કે મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં એક ગામમાં એક ભગત ગંગાનો પરમ ઉપાસક હતો. અમુક દિવસે તે કાચનો ખાલી સીસો મધ્યમાં રાખી અમુક સત્સંગીઓની સાથે મળી ભક્તિભાવથી ગંગાપૂજન કરતો અને આખી રાત જાગરણ કરતો. સીસામાં આપોઆપ ગંગાનું પાણી પ્રગટ થતું અને ઉભરાઇ જતાં તેનું પાન હાજર મનુષ્યો કરતા[2].

---

૧ આ મુખકથા જાણીતા લેખક શ્રીયુત કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદીએ કહેલી છે.

૨ આ હકિકત પરતવાડા નિવાસી પંડિત રામેશ્વરજીએ કહેલી છે અને આ બનાવ તેમણે નજરોનજર જોયો છે તેમ પણ કહ્યું છે.

જુનાગઢમા બાદશાહી દરબારમાં નાગાજણ અને રાજદે બે ચારણ ભાઇઓ સારૂં માન મેળવી રહ્યા હતા. એક સમયે મુલ્લાંએ બાંગ પોકારતાં નાગાજણ હસી પડયો. અને તેમ કરવાનું કારણ પાદશાહે પુછતાં નાગાજણે જણાવ્યું કે નામવર ખુદાની બાંગ આમ ન પોકારાય, બાંગ પોકારતાં તો અશ્વો મોંમાના ઘાસના તરણાં મુકી દે, ધાવતાં બાળકો સ્તન છોડે અને વહેતાં પાણી થંભી જાય. પાદશાહે પુછયું કે આવી બાંગ પોકારનાર કોઇ છે? નાગાજણે રાજદેનું નામ દીધું. રાજદેએ ઘણી આનાકાની કરી પણ પાદશાહની હઠ પાસે તેનું કાંઇ ચાલ્યું નહીં. આખર મોતનો પ્રસંગ ઉભો થએલો જાણી પોતાનું ચારણી સત બતાવવા રાજદેએ પાદશાહની સન્મુખ અથાગ લોક સમુહની વચ્ચે મસીદના ત્રણસેં પગથિયાંના મિનારા ઉપર ચઢી પેટમાં કટારો ખોસી પછેડીની ભેટ બાંધેલી સ્થિતિએ બુલંદ અવાજે **અલ્લાહુ અકબ્બરની** બાંગ પોકારી. તુર્તજ વહેતા પાણીના પ્રવાહ સ્થંભી ગયા, ધાવતાં બાળકો છુટયાં, ગર્ભણીના ગાભ પડયા અને અશ્વોએ મોંમાંહેના ઘાસના તરણાં મુકી દીધાં, ગગનમંડળ ગાજી ઉઠયું. પાદશાહ વિસ્મય પામ્યો, લોકસમૂહ દિંગ બની ગયો. રાજદેએ પોતનો અંતકાળ નજીક જાણી ગંગાથી પાવન થવા ગંગાની સ્તુતિ રૂપે નીચેના દુહા લલકાર્યા.

કાયા લાગો કાટ શીકલીગર સુધરે નહિ,
નિરમળ હોય નિરાટ ભેટયા તવ ભાગીરથી.

ગંગાજળ ગટકેહ નર લટકે લીધો નહિ,
ભવસાગર ભટકેહ ભૂત હુવા ભાગીરથી.
ગંગાધારે જાય, પંગોદિક પાણી પીવે,
માનવીયાંની માય, ભાગ્ય વડાં ભાગીરથી.
ઉઘાડે જઇને ઉંડો, જળમાં આપ્યું જે,
તેનો વંશ તેડે વૈકુંઠ મૂકે વણારસી.
પાગે જો તળીયું પડે, જાન્હવી દશ જાતે,
(એને) પરીયું પીંગલું કરે, વાસર દોળે વણારસી.
જાતલના અઘ જાય, જાતલને જુંવાતલ તણાં,
પાણી પણગાં માંય થે વૈકુંઠ વણારસી.
હાથે જળ હિલ્લોળ, માથે લઈ મંજન કરે,
પામે વૈકુંઠ પ્રોળ, ભેટતાં ભાગીરથી.
આવીને અહત્ર તણો ધસે કટકો જે ઘાટ,
ખેંચે હીંડોળા ખાટ, વૈકુંઠ પરીયું વણારસી.
પ્રાણી દેહ પડે ગંગાજળ નામે ગળે,
ચટ વૈમાન ચડે, વૈકુંઠ જાય વણારસી
હેકણુ કટકો હાડરો, જો ગંગા ત્રઠ જાય,
(તો) માનવીયાં કુળમાંય, ભૂત ન થે ભાગીરથી.
ઉપર ઉતરીયાં, પંખી તે પાવન થીયાં,
માંહી મંજન કીયાં, ભૂત ન સરજે ભાગીરથી.
ભાગીરથરે ભાગ્ય ગરવરસેં આઇ ગંગા,
નરલોક, સૂરલોક, નાગ, તારેવા ત્રણે ભવન.
પાસે મર ઉભો પિતા, હર સારીખો હોય,
(પણ) મા વણ મરીએ તોય, તું વેગણીએ વણારસી.

મોડો આયો માય તેં ભેગો ઇ જ તારીયો,
પડિયો રે, શું પાય ભાટો થઇ ભાગીરથી.

આ દોહા બોલતાંની સાથે મિનારાના પત્થરો ખળભળ્યા, પૃથ્વીમાંથી ગંગાનો ધોધ છૂટયો અને છેલ્લા પગથીએ ઉભેલા રાજદેને સ્નાન કરાવ્યું. રાજદેએ પેટમાંથી કટાર કાઢી મસ્તક કાપ્યું અને ગંગામાં હમેશને માટે સમાયો. આ પછી એ રાજદે પીર થયો અને પંકાયો. કહેવાય છે કે શંકરની દેરી અને મસીદ પણ આજે ત્યાં કાયમ છે[1].

આ વાતોને સત્ય માનીએ તો ગંગાનો અગાધ મહિમા જીવનની ક્ષુદ્રતાનો નાશ કરે છે. ગંગા પ્રદેશ એટલો રમણિય અને પવિત્ર છે કે તે પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં મનોવૃત્તિ શાંત અને સાત્વિક બને છે.

અત્રે એક બીજીવાત જણાવવી ખાસ જરૂરની છે. આજકાલ શુદ્ધિનો પ્રશ્ન ચર્ચાઇ રહેલો છે. એ ચર્ચાને પુષ્ટિ આપનાર પંડિત જગન્નાથનું દૃષ્ટાંત છે. એક યવની સાથે લગ્ન કર્યા પછી જ્ઞાતિનો બહિષ્કાર પામી ગંગામૈયાના પ્રતાપે પુનઃ જ્ઞાતિનો સત્કાર મેળવે છે. યવનપત્ની અને સંતાનો પણ સત્કારાય છે. આ પ્રમાણ હાલના રૂઢિપૂજકો લક્ષમાં લે તો દિવસે દિવસે હિંદુકોમની થતીજતી અધોગતિ બંધ થવા પામે. ઉચ્છેદકારક રૂઢિઓનો ઉલ્લેખ કરવો એ અત્રે અનુચિત છે. પરંતુ એટલું તો ઇચ્છીશું કે રૂઢિ એ ધર્મ નથી ફક્ત વ્યવહાર છે; અને તે સગવડતા માટે છે. અનાવશ્યક રૂઢિઓમાં ફેરફાર અવશ્ય જરૂરનો છે.

---

૧ સૌરાષ્ટની રસધાર ભા. ૪ માંની 'ભાગીરથી'ની કથા.

પંડિત જગન્નાથનું ચરિત્ર ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિએ ઘણા પુસ્તકોમાં લખાએલું છે; તેમજ લોક કથા તરીકે પણ પ્રચલિત છે. આ બધામાં યવન કન્યા સાથેના લગ્ન સત્ય હકિકત તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. આ હકિકતને જ્યાં સુધી પ્રમાણસહ જુઠી ઠરાવવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તેને સત્ય તરીકે સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે.

સમશ્લોકી ભાષાંતર કરવામાં ઘણે સ્થળે આખા શ્લોકનો અર્થ લક્ષમાં લઇ ગુજરાતી શ્લોકો બનાવવામાં આવ્યા છે; તેમજ કોઇ સ્થળે ભૂલ થવા સંભવ છે તો તે વિદ્વાન વાંચકો દરગુજર કરશે એવી આશા છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથનું ચરિત્ર લખવામાં તેમજ પ્રાસંગિક વિવેચન લખવામાં સાક્ષરવર્ય દિ. બા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ તથા પાટણ નિવાસી કોવિદ્‌ભુષણ શાસ્ત્રી શ્રી મણીશંકર મગનલાલ અયાચિ અને જાણીના લેખક શ્રીયુત્ કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદીએ અગત્યની કેટલીક હકિકતો પુરી પાડી છે તે માટે તેઓ સર્વેનો અત્રે આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં મુકવા માટે મારા પરમ સ્નેહી મુરબ્બી શ્રીયુત ભુલાભાઇ હીરાચંદ પંચાલે આર્થિક સહાયતા તેમજ બીજી કેટલીક અગત્યની હકિકતો પુરી પાડવાની સગવડતા કરી આપેલી છે તેથી તેઓશ્રીનો અત્રે ખાસ આભાર માનું છું.

પ્રેમી.

ॐ श्री गंगायै नमः ।

समश्लोकी गंगालहरी

समृद्धं सौभाग्यं सकलवसुधायाः किमपि

तन्महैश्वर्यं लीलाजनितजगतः खण्डपरशोः ।

श्रुतीनां सर्वस्वं सुकृतमथमूर्तं सुमनसाम्

सुधासौंदर्यं ते सलिलमशिवं नः शमयतु ॥१॥

સમૃદ્ધિ સૌભાગ્યે, અવનિશિર શોભે પૂર કળા,
શિવૈશ્વર્યે જે છે, સકલ જગસૃષ્ટા મહ લિલા;
શ્રૃતિ આત્મા રૂપે, સુકૃતમય મૂર્તિ વિબુધ હા !
શમાવો તે સુધા, સલિલ અમ પાપો જગતના.—૧

અર્થ—સમૃદ્ધિ-હીરા, માણેક, મોતી, સોનું, ચાંદી, રત્નો વગેરે. સૌભાગ્યે-શોભારૂપ, અભિનંદન યુક્ત, સુંદર, સૌભાગ્ય તિલકરૂપ. સર્વ સમૃદ્ધિને ધારણ કરનારી એવી આ પૃથ્વી તેનું અમૂલ્ય અને બહુ શોભા આપનાર તિલકરૂપ પૂર્ણ કળા યુક્ત તારૂં જળ છે. તેમજ પોતાની લીલાથી સકળ ભુવનને ઉત્પન્ન કરનાર મહાદેવના મહાન્ ઐશ્વર્ય સમાન તથા વેદોના આત્મા રૂપ અને સર્વ દેવોના પુણ્ય કર્મની મૂર્તિ સમાન અમૃત જેવું મીઠું અને મધુરૂં અમરત્વ આપનાર જે આ તારૂં સુંદર જળ છે; તે હે સુધા (ગંગા), અમારાં પાપોને શમાવો—નાશ કરો ૧.

दरिद्राणां दैन्यं दुरितमथ दुर्वासनहृदाम्

द्रुतं दूरीकुर्वन्सकृदपि गतो दृष्टिसरणिम् ।

अपि द्रागाविद्याद्रुमदलनदीक्षागुरुरिह

प्रवाहस्ते वारां श्रियमयमपारां दिशतु नः ॥२॥

દરિદ્રિનાં દર્દો, દુરિત દિલ ભાવો દુરમતિ !

થતાં દૂરે જલ્દી, કવચિત જળપંથે દૃષ્ટિ થતી;

દઇ દીક્ષા છેદે, ગુરૂ વિટપ અજ્ઞાન રૂપ જે,

વહેતું તું વારી, અગણિત અમોને ધનજ દે.—૨

અર્થ—દરિદ્રી (ગરીબ) લોકોનાં મહાન્ દર્દો અને અવળી મતિવાળાના હૃદયના દુષ્ટ ભાવો કદાપિ એક વખત પણ તારા જળનો પ્રવાહ દૃષ્ટિએ પડતાં તુરતમાંજ દૂર થાય છે, તેમજ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના વૃક્ષોનો નાશ કરનાર દિક્ષા આપનાર ગુરૂની માફક છે, તે વહેતો આ તારા જળનો પ્રવાહ અમોને અપાર ધન આપનાર થાઓ. ૨.

उदञ्चन्मार्तंडस्फुटकपटहेरंबजननी
कटाक्षव्याक्षेपक्षणजनितसंक्षोभनिवहाः ।
भवन्तु त्वंगंतो हरशिरसिगंगा तनुभुव-
स्तरङ्गाः प्रोत्तुंगा दुरितभयभङ्गाय भवताम् ॥३॥

રવિ ઉગે એવા, કપટભર નેત્રો નજરથી,
ઉમા ભાળે ગંગા, ભયજ ક્ષણ વ્યાપ્યો હૃદયથી;
શિરે કંપે શંભુ, દિલ ઉછળતા ગંગ શરિરે,
તરંગો એ ભક્તો, દુરિત, ભય સૃષ્ટિ સહુ હરે.—૩.

અર્થ—સૂર્યોદયના સમય સમાન લાલ, અને જેમાં સ્પષ્ટ કપટ ભરેલું છે એવી નજરવાળા પાર્વતીના નેત્ર કટાક્ષને ભાળતાં જે ગંગાના સામા થયા તેથી એક ક્ષણ માત્ર હૃદયમાં જેને ઘણો ભય ઉત્પન્ન થયો છે એવા શંકરના મસ્તકમાં કાંપતા અને ઉંચા ઉછળતા શરીરથી ઉત્પન્ન થએલા તરંગો (ફીણ) તે જગતમાં તમારા ભક્ત લોકોના તાપોને અને સંસારના ભયને નાશ કરો. ૩.

तवाऽऽलंबादंब स्फुरदलघुगर्वेण सहसा
मया सर्वेऽवज्ञासरणिमथ नीताः सुरगणाः ।
इदानीमौदास्यं भजसि यदि भागीरथि तदा
निराधारो हा रोदिमि कथय केषामिह पुरः ॥४॥

અહા આશ્રે તારા, અતુલ અભિમાને જનની હે,
વિના વિચાર્યે મેં, સુરજ સહુ દુભ્યા દુઃખદ એ;
મમોદ્ધાર્થે જો તું, બની રહી ઉદાસી સમય આ,
નિરાધારો કે' હું ? રડીશ દુઃખ લોકે જઇજ ક્યાં.–૪

અર્થ—તારા આશ્રયથી મહાન્ ગર્વ કરીને વિચાર કર્યા વગર મેં સર્વ દેવતાઓનું અપમાન કરવાનું સાહસ કર્યું છે. એ અપરાધને લઇને હે ભાગીરથી, જો તું આ સમયે મારો ઉદ્ધાર કરવામાં ઉદાસીન વૃત્તિ રાખીને બેસી રહીશ તો હું મહાન્ દુઃખી થઇશ. કારણકે કોઇપણ પ્રકારના આધાર વગરનો હું મારૂં દુઃખ આ લોકમાં કોના પાસે જઇને રડીશ ? તે તમેજ કહો. ૪.

स्मृतिं याता ऽसामकृतसुकृतानामपि च या
हरत्यंतस्तंद्रां तिमिरामिव चन्द्रांशुसरणिः ।
इयं सा ते मूर्तिः सकलसुरसंसेव्यसलिला
ममांतःसन्ताप त्रिविधमपि पापं च हरताम् ॥५॥

કીધાં પાપો પૂર્વે, સુકૃત નવ કીધાં, જન સ્મરે,
શશિ કાંતિ પેઠે, તિમિર દિલ મૂર્તિ તુજ હરે;
સદા સેવે એવું, સલિલ સુર પ્રેમે સુરમણી,
પ્રવાહી મૂર્તિ આ, ત્રિવિધ હર જ્વાળા હૃદયની–૫

અર્થ—પૂર્વ જન્મમાં જે લોકોએ કંઇ પણ પુણ્ય કર્યું નથી અને કેવળ પાપજ કર્યાં છે, એવા લોકો પણ તારૂં સ્મરણ કરતાં જેમ ચંદ્રની કાન્તિ અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ તે લોકોના હૃદયમાં રહેલા અંધકારનો અને પાપનો નાશ કરે છે. સર્વ દેવતાઓએ સેવવા યોગ્ય જે આ તારા જળના પ્રવાહરૂપ તારી મૂર્તિ મારા અંતઃકરણના સંતાપો અને કાયિક, વાચિક તથા માનસિક એવા ત્રણ પ્રકારના પાપનો નાશ કરો. ૫.

अपि प्रौज्यं राज्यं तृणमिव परित्यज्य सहसा
विलोलद्वानीरं तव जननि तीरं श्रितवताम् ।
सुधातः स्वादीयः सलिलभरमातृप्तिपिबंताम्
जनानामानंदः परिहसति निर्वाणपदवीम् ॥६॥

તજી પૃથ્વી સઘે, તૃણવત ગણી રાજ્ય, તટમાં,
વસે વૃક્ષો વેતસ્, શરણુ તુજ રે'તાં તિરથમાં:
સુધાથી જે સ્વાદુ, સલિલ પુરતું પાન કરતાં,
મહાનંદો લોકો પરમપદ જે માર્ગ હસતાં.—૬

અર્થ—એકદમ પૃથ્વીના પુષ્કળ રાજ્યને પણ ઘાસના તણખલા સમાન ગણી ત્યાગ કરીને વાયુ વડે હાલતા નેતરના વૃક્ષો જેને વિષે વસે છે, એવા તારા તટનો આશ્રય કરીને તારા તિર્થમાં નિવાસ કરનારાઓને અમૃત સમાન મિષ્ટ સ્વાદવાળું જે તારૂં જળ તેને તૃપ્તિ થતાં સુધી પાન કરનારા મહાન લોકોનો આનંદ છે તે મોક્ષ પદવીનો પણ ઉપહાસ કરે છે ૬.

प्रभाते स्नातीनां नृपतिरमणीनां कुचतटी-
गतो यावन्मातर्मिलति तव तोयैर्मृगमदः ।
मृगास्तावद्वैमानिकशतसहस्रैः परिवृता
विशंति स्वच्छंदं विमलवपुषो नंदनवनम् ॥७॥

ઉષા સ્નાને વારી, દિપિત વપુ રાણી સ્તન થકી,
મળંતા કસ્તુરી, પરમપદ પામે મૃગ નકી;
હશે જે યોનિમાં, પુનિત તનુ પામી સુરયુથે,
વિંટાઇ ઇચ્છાએ, ગમન કરતાં નંદનવને.—૭

અર્થ—પ્રભાતમાં રાજાની રમણીઓ-રાણીઓ સ્નાન કરતી વખતે તેમની છાતી ઉપર રાત્રિએ શૃંગાર સજતી વખતે ચોપડેલી કસ્તુરી; હે માતા, તારા જળમાં મળી જતાં, તે કસ્તુરી જે મૃગની હોય તે મૃગ ગમે તેવી અધમ યોનિમાં પૂનર્જન્મ પામ્યો હોય તો પણ તે તારા જળના સંસર્ગના પુણ્યથી તે યોનિથી મુક્ત થઇ હજારો દેવતાઓથી વિંટાઇ નિર્મળ દિવ્ય દેહ ધારણ કરેલો એવો વિમાનમાં બેસીને ઇચ્છા પ્રમાણે નંદનવન (સ્વર્ગ) માં પ્રવેશે છે. ૭.

स्मृतं सद्यः स्वांतं विरचयति शांतं सकृदपि
प्रगीतं यत्पापं झटिति भवतापं च हरति।
इदं तद्गंगेति श्रवणरमणीयं खलुपदम्
ममप्राणप्रांतेवदनकमलांतर्विलसतु ॥८॥

હૃદે સ્મૃતિ થાતાં, હૃદય દુઃખ કાપી સુખ કરે,
સ્મરંતા મૂખેથી, દુરિત ભવતાપો ઝટ હરે;
પ્રિયે લાગે કર્ણે, શ્રવણ પદ ગંગા પુનિત જે,
વસો હા! પ્રાણાંતે, મુખ કમળ મારા સુભગ એ.—૮

અર્થ—જે એકવાર પણ અંતઃકરણમાં 'ગંગા' એ એ અક્ષરનું નામ સ્મરણ કર્યું હોય છે, તો પણ તે હૃદયને શાન્તિ આપે છે. અર્થાત્ કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, મત્સર એ દુઃખદાયક વિકારોને દૂર કરે છે. અને એક વખત પણ મુખ થકી ઉચ્ચાર કર્યો હોય તો તે તમામ પાપો અને સંસારના તાપ (દુઃખો) નો તુરત નાશ કરે છે. વળી કાને સાંભળવામાં પણ જે મનોહર છે, તે આ 'ગંગા' એ પદ (શબ્દ) મ્હારા મરણ સમયે મુખ કમળમાં આવીને વાસ કરો. ૮.

यदंतः खेलंतो ब[illegible]क्ततरसंतोषभरिता
न काका नाकाधीश्वरनगरसाकांक्षमनसः ।
निवासाल्लोकानां जनिमरण[illegible]णं
तदेतत्तेतीरं श्रमशमनधीरं भवतु नः ॥९॥

અતિ સંતોષે જે, રમણ કરતાં કાક જ તટે,
ન ઇચ્છે એ દિલે, સુરસદન સ્વર્ગે ગમનને;
નિવાસી લોકોને, નવ મરણ ને જન્મ પરવા,
થજો શક્તિવાળો, તટ તું શ્રમ એ સૃષ્ટિ હરવા.—૯

અર્થ—જે તટમાં આનંદે ખેલનારા અને અત્યંત સંતોષથી પૂર્ણ થએલા એવા કાગડાઓ પણ, ઇંદ્રના નગરમાં (દેવલોકમાં) જવાની મનમાં ઇચ્છા પણ કરતા નથી. વળી જે તટમાં નિવાસ કરનારા લોકો જન્મ મરણ રૂપ દુઃખોથી મુકત થાય છે. તે આ તારો તટ અમારા સંસારના-શ્રમને દૂર કરવા સમર્થ થાઓ. ૯.

न यत्साक्षाद्वेदैरपि गलितभेदैरवसितं
न यस्मिञ्जीवानां प्रसरति मनोवागवसरः ।
निराकारं नित्यं निजमहिमनिर्वासिततमो
विशुद्धं यत्तत्त्वं सुरतटिनि तत्त्वं न विषयः ॥१०॥

ન જાણે જે, ભેદો–રહિત બ્રહ્મવેદો કહિય હા!
પ્રવેશે ના કોઇ, રૂષિ જ મુનિ વાણી મનજ જ્યાં;
નિરાકારી નિત્યે, તિમિર જગ કાપ્યું નિજ પ્રભા,
ન કોયે એ જાણ્યું, વિશુદ્ધ બ્રહ્મ ગંગે સ્વયમ આ–૧૦

અર્થ—ભેદ વગરના એવા વેદો પણ સાક્ષાત જેનો નિશ્ચય કરી શકતા નથી અર્થાત્ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે કહી શકતા નથી. વળી જે બ્રહ્મ વિષે વ્યાસ, વાલ્મીકિ, ગૌતમ, પારાશર જેવા મહાન્ રૂષિઓના મન તથા વાણીનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તેમજ જે નિરાકાર, નિત્ય સ્વરૂપ અને પોતાના મહિમાથી જગતનો અંધકાર જેણે નાશ કર્યો છે એવા વિશુદ્ધ માયાના મળથી રહિત સ્વયંપ્રકાશ જે બ્રહ્મ છે તે હે સુરનદી (દેવરૂપ ગંગા) તુંજ છે. તેથી તું કોઇના જાણવામાં આવતી નથી. અર્થાત્ તને કોઇ બરાબર જાણી શકતું નથી. ૧૦.

महादानैर्ध्यानैर्बहुविधवितानैरपि च य-
न्नलभ्यं घोराभिः सुविमलतपोराशिभिरपि ॥
अचिंत्यं तद्विष्णोः पदमखिलसाधारणतया
ददाना केनासि त्वमिह तुलनीया कथय नः ॥११॥

મહા દાને, ધ્યાને, વળિ વિવિધ યજ્ઞે કરી ફળે,
ઘણાં કષ્ટે સાધ્યે, વિમલ તપરાશી નવ મળે;
અચિંત્યુ એ વિષ્ણુ, સરખુ પદ આપે તવ તટે,
કહો એવા ગંગા, તવ તુલન કોની સમ ઘટે? ૧૧

અર્થ—મોટાં દાનો કરવાથી, એક ચિત્તથી ધ્યાન કરવાથી, અનેક પ્રકારના યજ્ઞો કરવાથી અને મહાન્ કષ્ટ વેઠયાથી જે પ્રાપ્ત થાય છે: એવા ચોકખા તપના ઢગલાઓથી પણ જે મળી શકતું નથી તે અણધારેલું વિષ્ણુપદ–મોક્ષ–બધાઓને સાધારણ રીતે આપનારા તમે છો, એવા હે ગંગે! તમારી તુલના કોની સાથે થઇ શકે તેમ છે તે કહો. ૧૧.

नृणामीक्षामात्रादपि परिहरंत्या भवभयं
शिवायास्ते मूर्तेः क इह महिमानं निगदतु ।
अमर्षम्लानायाः परममनुरोधं गिरिभुवो
विहाय श्रीकंठः शिरसि नियतं धारयति याम् ॥१२॥

તમોને જોવાથી, ભય રહિત થાતાં મનુ ભવે,
કલ્યાણી મૂર્તિ કે, મહદ્ મહિમા કોણ જ કવે ?
ઉદાસી જે ઉમા, કરત નવ શાંતિ દિલથકી,
ધરે શિરે નિત્યે, પરમ પ્રિય ગંગે શિવ નકી.–૧૨

અર્થ—સૌકયપણાના ભાવથી કોપાયમાન થઈ ઘણા ઉદાસી બનેલા અને ક્રોધથી ક્રોધિત બનેલા એવા પાર્વતીનાં મનનું સાન્ત્વન નહીં કરતાં મહાદેવજીએ તમોને માથા ઉપર જટામાં ધારણ કરેલા છે એવા તમારા દર્શન માત્રથી મનુષ્યોના સાંસારિક ભય નાશ કરીને તેમનું કલ્યાણ કરનારી જે તમારી મૂર્તિ તેનો મહિમા આ જગતમાં કોણ વર્ણવી શકે તેમ છે ? અર્થાત્ કોઇ નહિ. ૧૨.

विनिन्द्यान्युन्मत्तैरपि च परिहार्याणि पतितै-
रवाच्यानि व्रात्यैः सपुळकमपास्यानि पिशुनैः ।
हरन्ती लोकानामनवरतमेनांसि कियताम्
कदाप्यश्रान्ता त्वं जगति पुनरेका विजयसे ॥१३॥

અરે, ગંગા એવા, ઉન્મત્ત જન નિંદા મુખ કરે,
પતિતોએ ત્યાગ્યાં, થરથરીત વ્રાત્યો પણ હરે;
અહા! એ લોકોનાં, દુરિત હર નિત્યે સમય આ,
ન થાકો હા! કોદી, વિજયવત્ એક્કા જગતમાં–૧૩

અર્થ—જેઓ ઉન્મત્ત પુરૂષોએ પણ નિંદા કરવાને યોગ્ય છે (ગાંડાઓ પણ જેની નિંદા કરે છે.) વળી પતિતોએ પણ જેને ત્યાગ્યા છે (પતિતો માટે શાસ્ત્રમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્તજ કહ્યું નથી એવા મહા પાપી) વ્રાત્યોએ પણ જેઓને રોમાંચયુક્ત થઇને મુકી દીધેલાં છે (વાત્યોગર્ભાધાનાદિક સંસ્કાર રહિત છે એવાઓ) એવા કેટલાએક અધમ માણસોના પાપનો હંમેશા નાશ કરનારા અને કોઇ પણ દહાડે શ્રમિત નહીં થનારા એવા હે ગંગે! એકલા તમેજ આ જગતમાં વિજય પામેલા છો. ૧૩.

स्खलन्ती स्वर्लोकादवनितलशोकापहृतये
जटाजूटग्रन्थौ यदसि विनिबद्धा पुरभिदा ।
अये निर्लोभानामपि मनसि लोभं जनयताम्
गुणानामेवायं तव जननि दोषः परिणतः ॥१४॥

સર્યાં છો સ્વર્ગેથી, જગત જનનાં દુઃખ હરવા,
વસ્યાં જે હેતુથી, શિવજ શિર કેશે અવનવા;
નિર્લોભી એ હેતુ, પુરૂષ મનમાં લોભ કરતાં,
ગુણોના આ દોષે, પરિણત રૂપે ઉત્પન્ન થતાં.–૧૪

અર્થ—લોકોનાં શોક હરણ કરવાને માટે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર નીચે પડનારા તમે મહાદેવજીની જટામાં જે કારણથી બંધાઇ ગએલાં છો તે કારણથી એમ સમજાય છે કે નિર્લોભી પુરૂષોના મનમાં પણ લોભ ઉત્પન્ન કરનારામાં ગુણોનો? આ દોષ હે ગંગે! પરિણામરૂપે પામેલો છે. ૧૪

जडानन्धान्पंगून्प्रकृतिबधिरानुक्तिविकला-
न्ग्रहग्रस्तानस्ताखिलदुरितनिस्तारसरणीन्।
निर्लिंपैर्निर्मुक्तानपि च निरयातर्निपततो-
नरानंब त्रातुं त्वमिह परमं भेषजमसि ॥१५॥

ગ્રીડી તું છે અંધા, અણુજ, જડ, પંગૂ, મૂક, મૂર્ખા,
ગ્રહો પીડે ગાંડા, બધિર સહુ તારે દુઃખ હર્તા;
ન રક્ષે જે દેવો, નરક પડતા શાસ્ત્ર વિમુખા,
અહા! તારે માતા, અમરકર છો ઔષધરૂપા.—૧૫

અર્થ—જડ, (આળસુ) અજ્ઞાની, આંધળાઓ, લુલાઓ જન્મથીજ બહેરા, મુંગા અને ગાંડા થએલાઓ, ગ્રહોથી દુઃખ પામનારાઓ અને નષ્ટ થએલાઓને; તેઓના તમામ પાપોથી ઉદ્ધાર કરવારૂપી તમે નિસરણી સમાન છો. કોઇ પણ રીતે જેઓની મુકિત થઇ શકે તેમ નથી એવા મહા પાપી અને દેવતાઓ પણ જેઓનું રક્ષણ કરવાને અશકત છે એવા હંમેશ નર્કમાં પડનારા માણસોને તારવા માટે (તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે) તમે પરમ કલ્યાણમય અમરત્વ આપનારૂં ઓસડ છો. ૧૫.

स्वभाव वच्छानां सहजशिशिराणामयमपा-
मपारस्ते मातर्जयति महिमा कोऽपि जगति ॥
मुदायं गायन्ति द्युतलमनवद्यद्युतिभृतः
समासाद्याद्यापि स्फुटपुलकसान्द्राः सगरजाः ॥१६॥

સ્વભાવે વિશુદ્ધા, વિમળ જળ ગંગે શિત મહા !
પ્રભા ઉત્કર્ષે જે, અતુલ વિજયે તું જગ અહા !
કવે ગુણો તારા, મન મુદિત સ્વર્ગે જઈ રહ્યાં.
વિદેહી પુત્રો એ, સગર તમ સ્પર્શે સુરસમા.–૧૬

અર્થ—સ્વભાવથીજ સ્વચ્છ, સહેજ પણ મેલ વગરના અને શીતળ એવા તમારા જળનો હે માતા, એવો કોઈ પ્રભાવ ઉત્કર્ષ પામે છે કે એ તારા જળના સ્પર્શ માત્રથીજ દિવ્ય દેહ પામનારા અને જેઓને ડીલે રોમાંચ ઉભા થએલા છે એવા સગર રાજાના પુત્રો (૬૦,૦૦૦) દેવપણાને પામ્યા છતાં પણ સ્વર્ગલોકમાં હજુ સુધી આનંદ પૂર્વક એ તારા પ્રભાવનુંજ ગાયન કરે છે. ૧૬.

कृतक्षुद्रैनस्कानथ झटिति संतप्तमनसः
समुद्धर्तुं सन्ति त्रिभुवनतले तीर्थ निवहाः ।
अपि प्रायश्चित्तप्रसरण पथातीतचरिता
न्नरानूरीकर्तुंत्वमिव जननि त्वं विजयसे ॥१७॥

જનો પશ્ચાતાપે, પતિત અભક્ષાભક્ષ કરતાં,
બહુ તીર્થો એવા, ત્રિભુવનમહીં તુર્ત તરતાં;
નથી એકે રસ્તો, દુરિત દૂર થાવા કુ જનને,
તમો જેવા જાણ્યા, પુનિતકર ગંગેજ તમને-૧૭

અર્થ—ન ખાવા જેવી સામાન્ય ચીજો જેવી કે લસણ ડુંગળી વગેરે ખાઇને નાનાં નાનાં પાપો કરનારા તુરતજ કરેલા પાપનો હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે એવા લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે ત્રૈલોક્યમાં ઘણા તીર્થો છે. પરંતુ જે લોકોનાં પાપને પ્રાયશ્ચિત્તનો માર્ગજ નથી એવા લોકોને પણ પવિત્ર કરવાને માટે ત્હમારા જેવા અનુપમ એક ત્હમેજ છો. ૧૭.

निधानं धर्माणां किमपि च विधानं नवमुदाम्
प्रधानं तीर्थानाममलपरिधानं त्रिजगतः ।
समाधानं बुद्धेरथ खलुतिरोधानमधियाम्
श्रियामाधानं नः परिहरतु तापं तव वपुः ॥१८॥

નવાનંદો અર્પે, અગમ નિગમે ધર્મ સ્થળ જે,
અધિષ્ઠાતા તિર્થે, ત્રિભુવનતણું વસ્ત્ર શુદ્ધ તે,
હરી દુષ્ટેચ્છાઓ, અબુધ જન ના'વેજ નજરે,
વપુ મુક્તિદાતા, ત્રિવિધ તુજ તાપો અમ હરે-૧૮

અર્થ—વેદોએ નિરૂપણ કરેલા ધર્મોના સ્થાનરૂપ, નવા નવા આનંદ ઉત્પન્ન કરવાવાળું, સર્વ તિર્થોના રાજા સમાન, બીલકુલ મેલ વગરના ત્રૈલોક્યના પહેરવાના વસ્ત્ર જેવું, હૃદયના દુષ્ટ વિચારોને નહીં સરખા બનાવનાર નઠારી બુદ્ધિવાળા લોકોની દૃષ્ટિમાં નહીં આવે એવું અને મોક્ષદાયી સંપત્તિ આપનારૂં એવું જે તારૂં શરીર તે હે ગંગે! અમારા ત્રણ પ્રકારના પાપનો નાશ કરો. ૧૮.

पुरो धावंधावं द्रविणमदिराघूर्णितदृशाम्
महीपानां नाना तरुणतरखेदस्य नियतम् ।
ममैवायंमन्तुः स्वहितशतहन्तुर्जडधियो
वियोगस्ते मातर्यदिह करुणातः क्षणमपि ॥१९॥

મદીરા દ્રવ્યેથી, ભ્રમિત થઇ દૃષ્ટિ નૃપતણી,
કને દોડી થાક્યા, તરૂણ દ્રવ્ય આશા નિત ઘણી;
અમે એ દુર્બુદ્ધિ, સ્વહિત શઠ શત્રુ જડમથા,
વિયોગી હા, સ્નાને, તદપિ ક્ષણ યાચું કર દયા.–૧૯

અર્થ—પૈસા રૂપી મદિરામાં ભ્રમિત થએલા રાજાઓ પાસે અમે તરૂણો દ્રવ્યની આશાથી દોડી દોડીને અને આકુળ વ્યાકુળ થઇ થાક્યા, એવા સ્વહિતના સાધનો મુકી દેનારા અને જડબુદ્ધિવાળા અમેજ છીએ. હે માતા, અમો તારા જળમાં સ્નાન ન કરવાથી તારા વિયોગી છીએ. તો પણ હે માતા, તું આજ ક્ષણે અમારા ઉપર દયા કર. ૧૯.

मरुल्लीलालोलल्लहरिलुलिताम्भोजपटली
स्खलत्पांसुव्रातच्छुरणविसरत्कौंकुमरुचि।
सुरस्त्रीवक्षोजक्षरदगरुजं बालजटिलम्
जलं ते जंबालं मम जननजालं जरयतु ॥२०॥

હલે વાયુ વેગે, કમળ જળ ડોલે યુથથકી,
પરાગે જે છાયું, દિસતું સુવર્ણે રક્તજ નકી;
ગુરૂકૃષ્ણે વ્યાપ્યું, સ્તનથી સુરસ્ત્રી સ્નાન કરતા,
લિલાવાળું વારી, મમ જનમની જાળ હર આ.—૨૦

અર્થ—વાયુના વેગે કરીને જળની ચાલતી લહેરોમાં ડોલતા કમળના જથામાંથી પડી ગયેલા પરાગ વડે કેસર સમાન રાતું થયેલું છે, વળી ઇંદ્રાદિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓના સ્નાન કરવાથી સ્તન ઉપરથી ધોવાઇ ગએલ કસ્તુરીના કાદવથી મળેલું છે એવું હે માતા! જે તારૂં જળ તે મારા જન્મની જંજાળોને દૂર કરનાર થાઓ. ૨૦.

समुत्पत्तिः पद्मारमणपदपद्मामलनखा-
न्निवासः कन्दर्पप्रतिभटजटाजूटभवने ।
अथायं व्यासंगो हतपतितनिस्तारणविधौ
न कस्मादुत्कर्षस्तव जननि जागर्ति जगति ॥२१॥

મયા ! તું ઉત્પત્તિ, રમણ પદ વિષ્ણુ નખશિરે,
જટાજૂટે વાસો, તમજ શિવશંભુ રૂપ ગૃહે;
ઉદ્યોગે ઉદ્ધારો, મૃત શરિર શસ્ત્રાદિક હણ્યા.
ન જાગે શા માટે ? અવનિ તમ ઉત્કર્ષ મહિમા.–૨૧

અર્થ—હે માતાજી, લક્ષ્મી સાથે રમણ કરનારા એવા વિષ્ણુના પવિત્ર ચરણકમળના નખમાંથી તમારી ઉત્પત્તિ થએલી છે. અને તમારો નિવાસ કામદેવનો વિનાશ કરનારા એવા મહાદેવના જટાજુટમાં છે. તથા તમો શસ્ત્રથી હણાએલા પાપીઓના ઉદ્ધાર કરવા હંમેશા તત્પર રહો છો. માટે આ આખા જગતનો ઉદ્ધાર આપનાથી શા માટે ન થવો જોઇએ ? ૨૧.

नगेभ्यो यान्तीनां कथय तटिनीनां कतमया
पुराणां संहर्तुः सुरधुनि कपर्दोऽधिरुरुहे।
कया च श्रीभर्तुः पदकमलमक्षालि सलिलै-
स्तुलालेशोयस्यां तव जननि दीयेत कविभिः ॥२२॥

ગિરિસુખા એવી, તટિનિ કથ બીજી કઈ હશે?
મયા! કો એવી કે, વસતિ શિવ કોએ શિરવિષે?
અને ધોયા કોણે? પદ કમળ વિષ્ણુ સલિલથી,
થશે તુલા તારી, જરિય સુરધુનિ કવિજથી?—૨૨

અર્થ—પર્વતોમાંથી નીકળતી કઈ નદીઓએ શંકરના જટાજૂટમાં વાસ કરેલો છે? કઈ નદીઓએ વિષ્ણુના ચરણ કમળો ધોએલાં છે? કવિઓએ કઈ નદીઓને તારી તુલનામાં તારા પ્રભાવનો લેશ પણ ભાગ આપ્યો હોય? હે સુરનદિ! તે અમને કહો ૨૨.

विधत्तां निःशंकं निरवधिसमाधिं विधि रहो
सुखं शेषेशेतां हरिरविरतं नृत्यतु हरः।
कृतं प्रायश्चित्तैरलमथतपोदानयजनैः
सवित्रीकामानां यदि जगति जागर्ति भवती ॥२३॥

ભલે શંકા વિના, નિરવધિ સમાધિ વિધિ કરે,
સુખે સુવે શેષ, હરિ, હર રીઝે નૃત્યજ પરે;
નહીં પ્રાયશ્ચિત્ત મહદ્ તપ, દાનો જરૂરનાં,
યદિ જાગો ગંગે, જગતજન ઇચ્છા પુરણ હા ! ૨૩

અર્થ—બ્રહ્માજીને કોઇ પણ પ્રકારની શંકા વગરના થઇને અખિલ સમાધિ કરવા દો. વિષ્ણુ ભગવાનને સુખરૂપ ક્ષીરસાગરમાં શેષશય્યામાં શયન કરવા દો. મહાદેવજીને આનંદ પૂર્વક તાંડવ નૃત્ય કરવા દો. વળી પાપથી મુક્ત થવા પ્રાયશ્ચિત્તો, જપ, તપ, દાન, ચાંદ્રાયણાદિક જેવા કઠિન વ્રતો, જગત્ જનોને કરવાની શી જરૂર છે ? કારણ કે જગતનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે તમે હંમેશા જાગૃત રહેલા છો. ૨૩.

अनाथः स्नेहार्द्रो विगलितगतिः पुण्यगतिदाम्
पतन्विश्वोद्धर्त्रीं गदविगलितः सिद्धभिषजम् ।
सुधासिन्धुं तृष्णाकुलितहृदयो मातरमयम्
शिशुः संप्राप्तस्त्वामहमिह विदध्याः समुचितम् ॥२४॥

અનાથી, સ્નેહિ તું, દુરિત મય. તું દે સુરગતિ,
હરે રોગી રોગો, પિડિત ભવ તારી હિણુમતિ;
સુધા સિન્ધુ તું છે, વિકળ દિલ તૃષ્ણા થકી મયા,
શિશુ સંતાપેલો, શરણુ તમ રક્ષો કરી દયા. ૨૪.

અર્થ—હે માતા, હું કેવળ અનાથ છું, તું સ્નેહ વાળી આશ્રય દાતા છો; હું ગતિશૂન્ય થએલો નિર્બળ છું, તું પુણ્ય રૂપ દિવ્ય ગતિને આપવાવાળી છો. હું પાપી છું તું વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવાવાળી છો; હું અનેક રોગોથી ગળાએલો છું, તું રોગથી નિવૃત્ત કરનારી સિદ્ધ વૈદ્ય છો; મારૂં હૃદય અનેક પ્રકારની તૃષ્ણાઓથી આકુળવ્યાકુળ બનેલું છે, અને તું અમૃતરૂપી સિન્ધુ છો. હું તારો બાળક છું, એટલે આ બાળકનું રક્ષણ કરવું તારા હાથમાં છે. ૨૪.

विलीनो वै वैवस्वतनगरकोलाहलभरो
गता दूतादूरं क्वचिदपि परेतान्मृगयितुम् ।
विमानानां व्रातो विदलयति वीथीर्दिविषदाम्
कथा ते कल्याणी यदवधिमहीमण्डलमगात् ॥२५॥

પતિતોનો લેશે, યમનગર કોલાહલ નથી,
જતા દૂરે દૂતો, મૃત શરિર શોધે યમ મથી;
વળી ખોદ્યો રસ્તો, સુરસદન વિમાન ગતિયે,
કથા વ્યાપી વિશ્વે, જનની યદિ કલ્યાણ કૃતિયે.–૨૫

અર્થ—યમપુરીનો કોલાહલ બીલકુલ શાન્ત થઇ ગએલો છે. યમદૂતોને મૃત્યુ પામેલા જીવોને ખોળવાને હવે દૂર જવું પડે છે. વિમાનોના ટોળાથી દેવતાઓના રસ્તા ખોદાઇને ભરાઇ ગયા છે. હે કલ્યાણી, જ્યારથી કલ્યાણ કરનારી એવી તારી કથા જગતમાં ઉત્પન્ન થઈ છે ત્યારથી આ બધું બનેલું છે. ૨૫.

स्फुरत्कामक्रोधप्रबलतरसंजातजटिल-
ज्वरज्वालाजालज्वलितवपुषां नः प्रतिदिनम् ।
हरन्तां संतापं कमपि मरुदुल्लासलहरि-
च्छटाचंचत्पाथः कणसरणयो दिव्य सरितः ॥२६॥

સ્ફુરી કામે, ક્રોધે, પ્રબલમહ જવાલા મમ મચા,
પ્રજાળે જવાળેથી, જવરજીવન નિત્યે નિરદયા;
હરે એ સંતાપો, પ્રગટી મરૂ વેગે લહર આ,
છટા છોળે વારી, સુરસરિત બિંદુ સમુહ આ.–૨૬

અર્થ—કામ અને ક્રોધ વડે ઉત્પન્ન થએલા મહા બળવાન જટા(જવાળા) વાળા ગુઢ એવા જે સંતાપો અમારા શરીરને હંમેશા આગ વડે બાળી રહ્યા છે તે સંતાપો વાયુના વેગથી ઉત્પન્ન થએલ હે દિવ્ય સરિતા (ગંગે)! તારા જળની લહેરોની છટા (પંક્તિ) વડે ઉછળતા જળના બારિક બિં- દુઓના સમૂહથી નાશ થાઓ. અર્થાત્ કે પવનથી ઉડતા ગંગા- જળના બિંદુઓ હંમેશા કામ ક્રોધ વડે બળેલા અમારા સંતાપની શાંતિ કરો. ૨૬.

इदं हि ब्रह्माण्डं सकलभुवनाभोगभवनं
तरङ्गैर्यस्यांतर्लुठति परितस्तिन्दुकमिव ।
स एष श्रीकण्ठप्रविततजटाजूट जटिलो
जलानां संघातस्तव जननितापं हरतु नः ॥२७॥

ભરેલાં બ્રહ્માંડે, સકળ ભુવને વારી રૂપ આ;
તરંગો લ્હેરેથી, તિંદુક ફળ પેઠે ફરત હા !
જટાજુટે રે'લો, જટિલ જડ વિસ્તૃત થઇ જે,
પ્રવાહે વિદારો, દુરિત અમ ગંગે ત્વરિત એ.–૨૭

અર્થ—ચૌદ લોક વડે ભરેલું છે એવું આ બ્રહ્માંડ જળના તરંગો (લહેરો) સહીત ટીંબરૂ ફળની માફક ચારે તરફ ફરે છે એવા અને શંકરના વિસ્તાર પામેલા જટાજુટમાં સજ્જડપણે રહેલો છે એવો હે જનની ! તારા જળનો પ્રવાહ અમારા પાપોનો નાશ કરો. ૨૭.

त्रपन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्धतिविधौ
करंकर्णेकुर्वन्त्यपि किल कपालिप्रभृतयः।
इमं तं मामम्ब त्वमियमनुकम्पार्द्रहृदये
पुनाना सर्वेषामघमथनदर्पं दलयसि ॥२८॥

મહા તિર્થો એમાં, લજીત મમ ઉદ્ધાર્થ બનતા,
કરો કર્ણે દેવો, હરિહર વિગેરેય ધરતા;
મને ઉદ્ધારે તું, દવિત દિલ માતા રસ ભર્યું,
ઉદ્ધારે એ એનું, દુરિત હર, ગુમાનજ હર્યું.–૨૮

અર્થ—મારો ઉદ્ધાર કરવામાં ગોદાવરી વગેરે તીર્થો લાજે છે અને શિવ તથા વિષ્ણુ વગેરે દેવતાઓ કાને હાથ દે છે. (તેઓ કહે છે કે આવા પાપીનો ઉદ્ધાર કાણ કરે!) એવો જે આ હું (જગન્નાથ) તેને પવિત્ર કરતી એવી હે દયાળુ હૃદયની પવિત્ર ગંગે! તું આજ મને પવિત્ર કરીને સર્વ તીર્થો અને દેવતાઓના અભિમાનને (અમે પાપી લોકોના પાપને, નાશ કરીને પવિત્ર કરીએ છીએ) નાશ કરી નાંખે છે. અર્થાત્ કે તેમનો ગર્વ આજ તેં ગાળી નાંખ્યો છે. આજ કારણથી હે અત્યંત દયાળુ હૃદયની માતા! ગોદાવરી આદિ અનેક તીર્થો અને શિવ વિષ્ણુ આદિ અનેક દેવતાઓને છોડીને તું મને પૂછીશ કે મારી એકલીજ સ્તુતિ કેમ કરે છે એનો એ જવાબ છે. ૨૮.

श्वपाकानां व्रातैरमितविचिकित्साविचलितै-
र्विमुक्तानामेकं किल सदनमेनः परिषदाम् ।
अहो मामुद्धर्तुं जननि घटयंत्याःपरिकरं
तव श्लाघां कर्तुं कथमिव समर्थो नरपशुः ॥२९॥

ત્યજેલાં સંદેહે, નિંદિત ગણી પાપો પણ મહા,
મુકેલાં ચંડાળે, અગણ દુરિતો સ્થાન હુંજ આ;
મહા પાપી એવો, કમર કસી ઉદ્ધાર કરવા,
મહિમા એ તારો, નરપશુ હું ના સમર્થ કથવા.–૨૯

અર્થ—અનેક પ્રકારના સંશયોને લીધે અથવા નિંદિત કર્મ જાણીને પાપ કરવાથી મુક્ત થએલા છે એવા હજારો ચંડાળ–લોકોએ પણ મૂકી દીધેલા જે અનિષ્ટ પાપોનો સમૂહ તેનું એકજ સ્થાનરૂપ એવો જે હું મહાપાપી તેનો પણ ઉદ્ધાર કરવા માટે કમર કસીને (તૈયાર થતી) એવી જે હે જનની (મા) ! એવા તારા અગાધ મહિમાનું વર્ણન કરવાને નરપશુ (મૂર્ખ) એવા હું શી રીતે સમર્થ થઇ શકું ? ૨૯

न कोऽप्येतावन्तं खलु समयमारभ्य मिलितो
यदुद्धारादस्मादुपचरति जगतो विस्मयभरः ।
इतीमामीहां ते मनसि चिरकालं स्थितवती-
मयं संप्राप्तोऽहं सफलयितुमम्ब प्रणयतः ॥३०॥

મળ્યો ના'કો એવો, મહદ ખલ ગંગે સમય આ,
ઉધ્ધારે જો તેને, વિસ્મય જગ પામે સકલ હા!
હતી એવી ઇચ્છા, મન તું ચિરકાલી ભગવતિ,
પુરો પ્રેમે આજે, શરણ હુંજ આવ્યો દુરમતિ–૩૦

અર્થ—કોઇ મહાન પાપીનો ઉદ્ધાર કરીને વિશ્વને વિસ્મય પમાડવાની તારા મનની લાંબા વખતની ઇચ્છા આજ દિન સુધી પાર પડી નથી. (કારણ કે આજ દિન સુધી તને કોઈ એવો મહાન પાપી મળ્યો નથી કે જેનો ઉદ્ધાર કરવાથી જગત્ વિસ્મય પામે.) માટે હે માતા, આ જે હું એવો મહાન્ પાપી (જગન્નાથ પંડિત) તારી પાસે આવ્યો છું તો મારા પાપોનો નાશ કરીને મને ઉત્તમ ગતિ આપો., કારણ કે માતાની ઇચ્છા કુપુત્રને સન્માર્ગીજ બનાવવાની હોય છે. ૩૦.

श्ववृत्तिव्यासंगो नियतमथ मिथ्याप्रलपनं
कुतर्केष्वभ्यासः सतत परपैशुन्यमननं ।
अपि श्रावं श्रावं मम तु पुनरेवं गुणगणा-
नृते त्वत्को नाम क्षणमपि निरीक्षेत वदनम् ॥३१॥

થઇ શ્વાનો જેવાં, નિયમ કરી મિથ્યા મુખ વદી,
કર્યા કુતર્કોને, કરીજ પરનિંદા મન ચહી;
સુણી સુણી એવા, અધમ ગુણ મારા અગણ આ !
તું વિનાં ના કો'એ, વદન ક્ષણ નિર્ખે મમ જ માં.-૩૧

અર્થ—કુતરાની જેમ ચારે કોર ભટકવું અને ઉચ્છિષ્ટ (એઠું) ખાવું તથા નિયમે કરીને અસત્ય (મિથ્યા) ભાષણ કરવું તેમજ (પરસ્ત્રી ગમન કરવું, પરધન હરી લેવું)એવા અનેક પ્રકારના કુતર્કોનો અભ્યાસ કરવો, વળી (હંમેશા કોઈની ચાડી ખાવી અને ચાડી કરવી) એવી ખરાબ વૃત્તિના વિચાર કરવા, આવા પ્રકારના જે મારા અનેક દુષ્ટ અવ-ગુણોનો ભંડાર તેને સાંભળી સાંભળીને તારા વગર હે ગંગે ! હે મા ! બીજો કોણ એક ક્ષણ માત્ર પણ મારૂં મુખ જોવે ? અર્થાત્ મારા જેવા નરાધમનું મુખ તારા શિવાય બીજું કોઈ પણ જુએ તેમ નથી. તું મા છે, હું બાળક છું. માટે તારે તો અવશ્ય જોવુંજ જોઇએ. કારણ કે છોરૂ 'કછોરૂ થાય પણ માવતર કમાવતર ન થાય ૩૧.

विशालाभ्यामाभ्यां किमिह नयनाभ्यां खलु फलं
नयाभ्यामालीढा परमरमणीया तव तनुः ।
अयं हि न्यक्कारो जननि मनुजस्य श्रवणयो-
र्ययोर्नान्तर्यातस्तव लहरिलीलाकलकलः ॥३२॥

મળ્યાં નેત્રો સારાં, ફળ શું નયને સૃષ્ટિજ મનુ ?
નહીં નિર્ખી મૂર્તિ, પરમ રમણી મા તું જળતનુ;
ધિક્કારી કર્ણોએ, કદિય જન કાને શ્રવણ ના;
તરંગી લીલાના, કલકલ સુશબ્દે થવુંજ આ !–૩૨

અર્થ—હે ગંગે ! જગતમાં જે પુરૂષની આંખોએ તારી પરમ રમણિય એવી આ જળરૂપ મૂર્તિનું દર્શન કર્યું નથી તે મનુષ્યના વિશાળ નેત્રનું આ લોકમાં શું ફળ છે? (કાંઇ પણ નહીં) અને જે મનુષ્યના કાનને વિષે તારા તરંગની લીલાનો કલકલ એવા શબ્દ સંભળાયો નથી તેના કાન પણ નિષ્ફળ છે. ૩૨.

विमानैः स्वच्छंदं सुरपुरमयन्ते सुकृतिनः
पतन्ति द्राक्पापाजननि नरकान्तः परवशाः ।
विभागोऽयं तस्मिन्नशुभमयमूर्तौ जनपदे
न यत्र त्वं लीलादलितमनुजाशेषकलुषा ॥३३॥

વિમાને સ્વેચ્છાએ, સુરસદન જાતાં શુભકૃતિ,
પડે નર્કે દુષ્ટો, અધિન યમદુતો દુરમતિ;
વિભાગો એ ટાળી, શુભજકર માતા સહુ સ્થળે;
નથી ને છો જ્યાં તું, હરત જન કલેશો, પ્રિય ફળે.—૩૩

અર્થ—સુકૃતિવાળા (પુણ્યશાળી) લોકો વિમાનમાં બેસીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વર્ગમાં જાય છે. અને પાપી લોકો યમદૂતોને આધિન (પરવશ) થઇને નરકમાં પડે છે. (આવી રીતનો નિયમ છે. તે તેં મહેનત વગર મનુષ્ય માત્રના સર્વ પાપનો નાશ કરી દૂર કરેલો છે.) એવી હે મા ! જે દેશમાં તું નથી એવા અપવિત્ર દેશમાં રહેલો છે. અને તું જે દેશમાં છે ત્યાં તે સર્વે વિમાનમાં બેસીને સ્વર્ગમાં જાય છે. પણ કોઇ નરકમાં જતું નથી. અર્થાત્ કે એવો તારો મહાન્ મહિમા છે. ૩૩.

अपि घ्नन्तो विप्रानविरतमुषन्तो गुरुसतीः
पिबन्तोमैरेयं पुनरपि हरन्तश्च कनकम् ।
विहाय त्वय्यंते तनुमतनुदानाध्वरजुषा-
मुपर्यंव क्रीडन्त्यखिलसुरसंभावितपदाः ॥३४॥

પ્રહારે વિપ્રોને, ઈચ્છત ગુરૂપત્નિ ગમન જે,
સુરાપાને શૂરા, કરત નિત ચોરી કનક તે;
તજી અંતે દેહો, તવ સલિલ, દાનાજ્ઞ કરતા,
પૂજે પાદો દેવો, સ્વરગ સુખમાંહી વિચરતા.—૩૪

અર્થ—બ્રાહ્મણોને પણ હંમેશા મારનારા અને ગુરૂની સ્ત્રી સાથે ગમન કરવાની ઇચ્છા કરવાવાળા, વળી વારંવાર મદિરા (દારૂ) નું પાન કરનારા અને સોનાનું હરણ (ચોરી) કરનારા એવા જે મહા પાપી લોકો છે તે પણ હે મા! અંતકાળને સમયે તારા જળને વિષે પોતાના શરીર છોડીને મોટા દાનો અને યજ્ઞો કરનારા લોકોને મળેલું જે સ્વર્ગાદિક સુખ છે તેના ઉપર જઇને સર્વ દેવતાઓએ જેના ચરણ (પગ) પૂજ્યા છે એવી ગતિને પામે છે. અર્થાત્ કે સ્વર્ગ લોકના વૈભવ કરતાં પણ વધારે ઉચ્ચ કોટીનો વૈભવ ભોગવે છે. ૩૪

अलभ्यं सौरभ्यं हरति सततं यः सुमनसाम्
क्षणादेव प्राणानपि विरहशस्त्रक्षतभृताम् ।
त्वदीयानां लीलाचलितलहरीणां व्यतिकरा-
त्पुनीते सोऽपि द्रागहह पवमानस्त्रिभुवनम् ॥३५॥

ન ચોરાએ કો,થી, સુમન ઢગ ચોરે સુરભ જે,
ઘવાએલો શસ્ત્રે, વિરહ ગુણ દુષ્ટા પવન તે;
અરે સ્પર્શી લ્હેરે, ચલિત જળલીલા પણ અહા!
મહાશ્ચર્યે મા! એ. પુનિત બનવે ત્રિભુવન હા!–૩૫

અર્થ—જેની કોઇનાથી ચોરી થઇ શક્તી નથી એવો પુષ્પ રૂપ અલભ્ય (મેળવી ન શકાય તેવું) સુંગંધ જે હંમેશા પ્રાપ્ત કરે છે અને જેને વિયોગરૂપી શસ્ત્રોના ઘાવ લાગેલા છે એવો જે દુષ્ટ ગુણોવાળો પવન (વાયરો) પણ સ્વાભાવિક રીતે ચંચળ તારા જળની જે લહેરો છે તેના સંબંધથી ત્રણે લોકોને તુરતમાં પવિત્ર બનાવે છે. ૩૫.

कियन्तः संत्येके नियतमिह लोकार्थघटकाः
परे पूतात्मानः कति च परलोकप्रणयिनः ॥
सुखं शेते मातस्तव खलु कृपातः पुनरयम्
जगन्नाथः शश्वत्त्वयि निहितलोकद्वयभरः ॥३६॥

કરી સત્કર્મોને, અચળ પરમાર્થી વિચરતા,
બનાવી શુદ્ધાત્મા:, ઇચ્છિત પરલોકે વિલસતા;
કૃપા એ મા તારી, નચિંત થઇ સુખે સુઈ રહ્યો,
જગંનાથે એવા ધિભુવન તું આધારજ ગૃહ્યો.–૩૬

અર્થ–આ લોકને વિષે કેટલાક લોકો નિયમિત રીતે પરોપકાર કરીને અને કેટલાક લોકો યમ, તપ, યજ્ઞ વીગેરે કર્મો કરીને પવિત્ર અંતઃકરણવાળા થઇને આ લોકને સાર્થક કરી પરલોક પ્રત્યે જવાની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ હે મા ! તારી કૃપા ઉપરજ નિશ્ચીંત થઇને સુખેથી સુઇ રહે છે એવો આ જગન્નાથ પંડિત આ લોક કે પરલોકનો આધાર તારા ઉપરજ રાખી બેઠો છે. અર્થાત્ કે આ લોક કે પરલોકની સુખદાતા તુંજ છે. ૩૬.

भवत्या हि व्रात्याधमपतितपाखण्डपरिष-
त्परित्राणस्नेहः श्लथयितुमशक्यः खलु यथा ।
ममाप्येवं प्रेमादुरितनिवहेष्वम्ब जगति-
स्वभावोऽयं सर्वैरपि खलुयतो दुष्परिहरः ॥३७॥

પડેલાં તું જાળે, અધમ પતિતો, જે ખલ ખરા,
મૃતિકો રક્ષાર્થે, પ્રણુય તજવો શકય ન જરા;
તજાયે ના માતા, પ્રણુય મમ બાંધ્યો દુરિતમાં,
મહા મુશ્કેલી એ, તજવી સ્વ પ્રકૃતિ જગતમાં–૩૭

અર્થ—ગર્ભાધાનાદિક કોઈ પણ પ્રકારના સંસ્કારો જેને થયા નથી એવા પતિતો અને પાંખડીઓ જેના જળ વિષે પડેલા છે તેવા તમો જેમ તમારા જળમાં પડેલા મુડદાના હજારો કકડા છે તેનું રક્ષણ કરવા વિષે તમારો સ્નેહ છે, તેને લગાર પણ છોડી દેવાને શક્તિમાન નથી. તેમજ હે મા ! હજારો પાપ કરવા વિષે મારો પણ જે સ્નેહ બંધાયો છે તે છુટતો નથી. કારણ કે જગતમાં પોતાનો સ્વભાવ દોડવો એ મહાન્ કઠણ છે. ૩૭.

प्रदोषान्तर्नृत्यत्पुरमथनलीलोद्धृततटा-
तटाभोगप्रेंखल्लहरिभुजसन्तानविधुतिः ।
बिलक्रोडक्रीडज्जलडमरुटङ्कारसुभग-
स्तिरो धत्तां तापं त्रिदशतटिनीताण्डवविधिः ॥३८॥

પ્રદોશાન્તે નૃત્યે, ઉદ્ધત થઇ લીલા શિવ જટા,
મિલન્તા એ ભાગે, ફરત કર લેરે ચપળ હા;
કરે ક્રીડા ગુહા, સુભગ જલ ટંકાર ડમરૂ,
હરો તાપો સર્વે, સુંદિર તટિનિ તાંડવ ખરૂં.–૩૮

અર્થ—પ્રદોષને અન્તે (સાયંકાળે) નૃત્ય (નાચ) કરનારા જે શંકર તેમણે લીલા વડે ઉંચી કરેલી જે પોતાની જટા તેના એક ભાગમાં જે સંબંધ થયો તેથી ચંચળ થએલી જળની લહેરો રૂપ જે પોતાના હાથ; તેને લાંબુ કરવું અને ફેરવવું જેની અંદર છે એવું, વળી ગુફા રૂપા જટામાં ક્રીડા કરનાર (ઉછળનાર) જે જળ રૂપ ડમરૂ તેના શબ્દ વડે કરીને, ઘણું સુંદર છે એવું હે ગંગાનું તાંડવ નૃત્ય ! મારા પાપનો નાશ કરો ૩૮.

ॐ

सदैव त्वय्येवार्पितकुशलचिन्ताभरमिमं
यदि त्वं मामंब त्यजसि समयेऽस्मिन्सुविषमे ।
तदा विश्वासोऽयं त्रिभुवनतलादस्तमयते
निराधाराचेयं भवति खलु निर्व्याजकरुणा ॥३९॥

સદા રાખી જેણે, કુશળ નિજ ચિંતા તમ પરે,
હું એ, દેશો ત્યાગી, સમય કદિ જો આ ક્રુર ખરે;
જતો રે'સે તેથી, ત્રણભુવન વિશ્વાસ તુજ માં,
થશે નિરાધારી, વિમળ કરૂણા નિશ્ચયજ હા.–૩૯

અર્થ—જેણે પોતાનું કુશળ કરવાની ચિંતાનો આધાર નિરંતર તારા ઉપર મુકેલો છે એટલે ગંગાજ મારૂં શ્રેય કરશે એમ માનીને તદ્દન નિશ્ચિંત (બેફિકર) રહેલો છે; (એવા આ જગન્નાથ પંડિત) તેનો આવા બહુ કઠીન સમયે તું જ્યારે ત્યાગ કરીશ ત્યારે ત્રણ લોકમાંથી તારો વિશ્વાસ જતો રહેશે અને જેમાં કપટ નથી એવી આ દયા છે તે પણ ખરેખર નિરાધાર થઇ જશે. ૩૯.

कपर्दादुल्लस्य प्रणयमिलदर्धांगयुवतेः
पुरारेः प्रेंखन्त्यो मृदुलतरसीमन्तसरणौ ।
भवान्या सापत्न्यस्फुरितनयनं कोमलरुचा
करेणाक्षिप्तास्ते जननि विजयन्तां लहरयः ॥४०॥

જટા મુકુટેથી, પ્રણયસહ જોવા અન્ય પ્રિયા,
રહી ડાબી બાજૂ શિવ મૃદુ કપાળે કરી ક્રિયા;
ભવાનિએ જાણી, નયન સ્ફુરવી શોકય કુમળાં;
કરો એ આકર્ષી, વિજય જગ પામો લહર મા.–૪૦

અર્થ—શંકરની ડાબી પાસે બીજી કઇ સ્ત્રી છે એમ જોવાને તેના જટાજુટના મધ્યમાંથી ચાલીને સ્નેહ થકી અર્ધાંગ વીષે જેને પાર્વતી રહેલા છે એવા શંકરના અત્યંત કોમળ કપાળ ઉપર જે આવેલ છે અને જેને પાર્વતીએ પોતાની શોકય જાણી આંખો ચઢાવીને પોતાના કોમળ હાથ વડે આકર્ષણ કરેલું છે એવી હે ગંગે! તારી લહેરો જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ જય પામો. ૪૦

प्रपद्यन्ते लोकाः कति न भवतीमत्र भवती-
मुपाधिस्तत्रायं स्फुरति यदभीष्टं वितरसि ।
शपे तुभ्यं मातर्मम तु पुनरात्मा सुरधुनि
स्वभावादेव त्वय्यमितमनुरागं विधृतवान् ॥४१॥

પૂજાતા, કો નાવે સલિલ જન તું સ્નાન કરવા ?
ઉમંગે આવે છે, નિકટ મનની આશ પુરવા;
ધરો શંકા તેમાં, શપથજ મને છે તમતણાં,
સ્વભાવે રાચે છે, હૃદય તમ પ્રીતિ નવ મણા.–૪૧

અર્થ—પૂજવા લાયક જે તમે છો, એવા તમારા જળમાં સ્નાન કરવા કયા લોકો નથી આવતા ? (બધાય આવે છે) વળી ઘણાં ઉમંગી લોકો તારા પાસે આવે છે કારણ કે તારા પાસે આવેલા લોકોનાં મનની ઇચ્છા તું પૂર્ણ કરે છે. પરંતુ મારૂં અંતઃકરણ તો સ્વભાવથીજ હે ગંગે ! તારામાં ખરેખર જન્મથીજ અપાર પ્રીતિ રાખે છે. તને તેમાં જો કાંઇ પણ સંદેહ હોય તો મને તારાજ સોગન છે. ૪૧.

ललाटे या लोकैरिह खलु सलीलं तिलकिता
तमोहन्तुं धत्ते तरुणतरमार्तण्डतुलनाम् ।
विलुंपंती सद्यो विधिलिखितदुर्वर्णसरणिम्
त्वदीया सा मृत्स्ना मम हरतु कृत्स्नामपि शुचम्॥४२॥

લલાટે જે કીધું, તિલક મૃતિકા પ્રેમથી જને,
હરે તે દુર્બુદ્ધિ, તરૂણ સવિતા તુલજ બને;
કરે ખોટું ભાવી, લિખિત અજ ક્રૂ વર્ણ જન હા;
મૃતિકા એ તારી, હૃદય દુઃખનો નાશ કર મા-૪૨

અર્થ—હે ગંગે ! આ લોકમાં; લોકોએ પોતાના કપાળવિષે પ્રસન્ન થઇને જે તારા તટની મૃત્તિકાનું તિલક (ટીલુ) કર્યું છે તે મૃત્તિકા—અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરવાને મધ્યાન્હકાળના સૂર્યની તુલના (બરાબરી) ને ધારણ કરે છે. વળી આ માણસ દરિદ્રી થશે એમ બ્રહ્માની લખેલી જે કપાળમાં દુષ્ટ અક્ષરની પંક્તિ (લીટી) હોય છે તેને પણ તુરત ખોટી કરનારી જે છે તે તારા તટની મૃત્તિકા અમારા હૃદયના સંપૂર્ણ શોકનો નાશ કરો. ૪૨

नरान्मूढांस्तत्तज्जनपदसमासक्तमनसो
हसन्तः सोल्लासं विकच[illegible]सुमव्रातामेषतः ।
पुनानाः सौरभ्यैः सततमलिनो नित्यमलिनाः
सखायो नः सन्तु त्रिदशतटिनीतीरतरवः ॥४३॥

અભિમાની દેશે, સુરસરિત ના, મુઢ જનને,
હસે પુષ્પો જેનાં, વિકસિત ઉલ્લાસે મિષજ તે;
અલિ કૃષ્ણા જન્મે, પુનિતકર સૌરભ્ય કુસુમે,
સખા થાઓ વૃક્ષો, તટિનિ તીર વાસી પ્રિયતમે.–૪૩

અર્થ—જે દેશમાં ગંગા નથી તે દેશમાં પોતાના દેશના અભિમાનવડે જેનાં મન બંધાયાં છે એવા મૂઢ લોકોને ગંગાકિનારાના વૃક્ષો પોતાના મજાનાં પુષ્પો ફુલે છે તે નિમિત્તથી જાણે તેઓ હસતા હોયની શું ? એમ તેમની મશ્કરી કરે છે. જે આ મૂઢ લોકો પોતાના દેશના અભિમાનથી ત્યાં જઇને મરશે તેથી અમારી તો ઉતમ ગતિ થશે એમ જાણી તેમને ધિક્કારતા હોયની શું ! એવા, વળી જન્મથી કાળા એવા ભમરાઓને પોતાના પુષ્પના સુગંધવડે, નિત્ય પવિત્ર કરનારા એવા ગંગાના તટના વૃક્ષો અમાર મિત્રો થાવ. અર્થાત પોતાનો મિત્ર જાણી મને પવિત્ર કરશે. ૪૩

यजन्त्येके देवान्कठिनतरसेवांस्तदपरे
वितानव्यासक्ता यमनियमरक्ताः कतिपये।
अहं तु त्वन्नामस्मरणभृतिकामस्त्रिपथगे
जगज्जालं जाने जननि तृणजालेन सदृशम् ॥४४॥

પૂજે દેવો કોઇ, કઠિન બહુ સેવા તદપિ તે,
ધરી કો આશક્તિ, યમ નિયમ યજ્ઞે કરત એ;
અને હું તો તારા, પુરણ સ્મરણે કાર્ય કરતો,
મયા, જાણું દૃષ્ટે, અચિન જગ આ જાળ તૃણ તો.–૪૪

અર્થ—કેટલાએક લોકો જેની ઘણી કઠિન સેવા છે એવા વિષ્ણુ આદિક દેવતાઓનું પ્રેમથી પૂજન કરે છે. કેટલાએક લોકો યમ નિયમપાળી યજ્ઞ કરવામાં તત્પર થઇ રહ્યા છે અને હું જગન્નાથ તો હે મા! તારૂં નામ સ્મરણ કરવાથીજ મનોરથ જેના પૂર્ણ થયા છે એવો હું આ જગતરૂપી જાળને તૃણ (ઘાસના ઢગલા) ના બરોબર જાણું છું. ૪૪

अविश्रान्तं जन्मावधि सुकृतजन्मार्जनकृताम्
सतां श्रेयः कर्तु कति न कृतिनः सन्ति विबुधाः ।
विरस्तालम्बानामकृतसुकृतानां तु भवतीम्
विनाऽमुष्मिँल्लोके न परमवलोके हितकरम् ॥४५॥

કરે કર્મો સારાં, જીવનભર નિત્યે જન જગે,
સમર્થો છે એનું, સુભગ કરવા દેવજ ચુગે;
નિરાધારો જે છે, સુકૃત પણ જેણે નથી કર્યા,
તું વિના ના કોએ, પ્રિયજકર પાપી જગ ઠર્યા–૪૫.

અર્થ—જે લોકો જન્મથી માંડીને મરણ સુધી નિરંતર અવિશ્રાંત પુણ્યકર્મ કરનારા છે એવા સત્પુરૂષોનું કલ્યાણ કરવાને તો દેવતાઓ સમર્થ છે પણ કોઇનો આધાર જેમને નથી અને લેશ માત્ર કોઇ દિવસ પુણ્ય જેમણે કર્યું નથી એવા પાપી લોકોનું કલ્યાણ કરનાર આલોક અને પરલોકવિશે તારા વિના બીજા કોઇને હું દેખતો નથી. એવા તો માત્ર તમેજ છો. ૪૫

पयः पीत्वामातस्तव सपदि यातः सहचरै-
र्विमूढैः सरन्तुं क्वचिदपि न विश्रान्तिमुगमम् ।
इदानीमुत्संगे मृदुपवनसंचारशिशिरे
चिरादुन्निद्र मां सदयहृदये स्थापय चिरम् ॥४६॥

સખા સંગે ખેલું; તરત પય તું પાન કરીને,
વિમૂઢો, ના પામું, કદિય સુખશાન્તિ સુભ રીતે;
મયા ખોળે તારે, મૃદુ પવન ચાલે શિત કર્યો,
ચિરાયુ નિદ્રા દે, સહૃદય હું જે છું દુઃખભર્યો.–૪૬

અર્થ—તારા જળનું પાનમાત્ર કરીને હું મૂર્ખ મિત્રોની સાથે તુરત રમવા જતો રહ્યો પણ કોઇ જગોએ મને સુખ મળ્યું નહિ અને ઉજાગરો જેને ઘણો થયેલો છે એવો જે હું તે મને જેના હૃદયમાં દયા ઘણી છે એવી હે મા ! તુ ધીરે ધીરે પવન ચાલવાથી શીતળ થયેલા તારા ખોળામાં શાંતિથી ઘણા વખત સુધી સુવાડ. ૪૬

वध न द्रागेवद्रढिमरमणीयं परिकरम्
किरीटे बालेन्दुं नियमय पुनःपन्नगगणैः ।
न कुर्यास्त्वं हेलामितरजनसाधारणतया
जगन्नाथस्यायं सुरधुनि समुद्धारसमयः ॥४७॥

અહા માતા ગંગે, કમર કસી બાંધો ત્વરિત હા!
કિરિટે બાલેન્દુ, પન્નગ ગણુ બાંધો પડત ના;
ગણી ના દ્યો ત્યાગી, ઇતર જન સાધારણુજ મા,
જગન્નાથે કીધું, સમય મમ ઉદ્ધાર કર આ–૪૭

અર્થ—આ જગન્નાથ પતિતનો ઉધ્ધાર કરવાનો સમય આવ્યો છે માટે હે મા! શીઘ્રતાથી ખુબ કટિ (કમર) બાંધ અને તારા મુકટ વિશે રહેલા બાળચંદ્રને સર્પ સમુદાયવડે બાંધી રાખ કે જેથી પડે નહિ, અને હે સુરધુનિ! બીજા સાધારણ માણસ જેવો મને જાણી મારો અનાદર તમે કરશો નહિ. ૪૭

शरच्चन्द्रश्वेतां शशिशकलशोभालमुकुटाम्
करैः कुभां भोजे वरभयनिरासौ च दधताम् ।
सुधाधाराकाराभ णवसनां शुभ्रमकर-
स्थितां त्वां ये ध्यायन्त्युदयति न तेषां परिभवः॥४८॥

શરશ્ચંદ્રારૂપે, પન્નગ શશિશ્વેતાર્ધ મુકુટે,
ચતુર્ભુજે ધારી, કમળ, વર, કુંભા અભય તે;
સુધા ધારા વસ્ત્રો, ભુષણ વપુ ધોળાં મચ્છ પરે,
તું એ મૂર્તિ ધ્યાને, નવ કદિય હરિજન ખરે.–૪૮

અર્થ—શરદઋતુના ચંદ્રજેવું સ્વરૂપ જેનું છે તથા અર્ધચંદ્ર અને સફેત સર્પ જેના મુકુટ વિશે છે વળી પોતાના ચાર ભુજ (હાથ) વિશે કુંભ, કમલ, વર, અભય એ ચાર વસ્તુ જેણે ધારણ કરી છે તથા અમૃતની ધારા જેવાં વસ્ત્ર અને આભૂષણ જેનાં છે તથા ધોળા મચ્છ (માછલું) ઉપર બેઠેલી છે એવી તારી મૂર્તિનું જે ધ્યાન કરે છે તેમનો કોઇ દિવસ પરાભવ થતો નથી. અર્થાત તે કદી હારી જતા નથી. ૪૮

दरस्मितसमुल्लसद्वदनकान्तिपूरामृतै-
र्भवज्वलन भर्जितावनिशमूर्जयन्ती नरान्।
चिदेकमयचन्द्रिकाचयचमत्कृतिं तन्वती
तनोत्र मम शंतनोः सपदि शंतनोरङ्गना ॥४९॥

મૃદુ હાસ્યે શોભે, વદન તવ કાન્તિ કરસુધા,
જીવાડે જે નિત્યે, જલિત પુરૂષો અગ્નિ વસુધા;
ચિદે ચંદ્રિકાન્ત, સુહગ વપુ સારી ચમત્કૃતિ,
સુપત્નિ એ આપો, સુખ મય તનુ શંતનુ અતિ.–૪૯

અર્થ—તારા મંદમંદ હાસ્યવડે શોભાયમાન મુખક-મળની કાંતિના પુરરૂપી અમૃતવડે સંસારરૂપી અગ્નિમાં બળી ગયેલા પુરૂષોને નિરંતર જીવાડતી અને ચૈતન્યરૂપ ચંદ્રકાંતિના એકત્ર સમૂહના ચમત્કારનો વિસ્તાર કરતી ને સુંદર જેનું અંગ છે એવી શંતનું રાજાની સ્ત્રી જે ગંગા તે હે મા! તમે મારા શરીરને શીઘ્ર સુખ કરો. વિલંબ કરશો નહીં. ૪૯

मंत्रैर्मीलितमौषधैर्मुकुलितं त्रस्तं सुराणां गणैः
स्रस्तं सान्द्रसुधारसैर्विदलितं गारुत्मतैर्ग्रावभिः ।
वीचिक्षालितकालियाहितपदे स्वर्लोककल्लोलिनि त्वं
तापं निरयाधुना मम भवज्वालावलीढात्मनः ॥५०॥

મંત્રો, સંકુચી ઔષધો લીન થયા, ત્રાસ્યા સહુ દેવતા,
ઢોળાયો રસ ગાઢ અમૃતતણો ભાગ્યાં ગરૂડાત્મ હા !
ધોયા કાલિ અરીપદો વ્રજપતિ, સ્વર્લોક કલ્લોલિતા,
શાન્તિ આપ ત્વરિત હું બળી રહ્યો,સંસાર ચિંતેચિતા-૫૦

અર્થ—કાળીનાગના શત્રુ છે એવા કૃષ્ણના ચરણ કમળ જેણે પોતાના જળના તરંગવડે પ્રક્ષાલન કર્યા છે (ધોયા છે) એવી સ્વર્ગ લોક કલ્લોલિની હે ગંગે ! (હે દેવ નદી) સંસારની જ્વાલા (ઝાળ) વડે બળેલું અંતઃકરણ જેનું છે એવા હું છું: માટે મારા તાપનો તુરત તું નાશ કર. કદાચ મંત્ર અને ઔષધ વિગેરે મારા તાપ શમાવવાને ઘણા ઉપાય છે એમ જો તું મને કહિશ તો હું કહું છું કે મંત્રો સર્વે સંકોચ પામી ગયા છે અને ઔષધ પણ સર્વે લીન થઇ ગયાં છે અને દેવતાઓ પણ સર્વે ત્રાસ પામી ગયા છે વળી જાડા અમૃતનો રસ હતો તે પણ ઢોળાઇ ગયો છે: અને ગરૂડ જેનો દેવ છે એવા ઝેર ઉતારવાના જે પત્થર હતા તે પણ ભાંગીને ચુર્ણ થઇ ગયા છે. ૫૦

द्यूते नागेन्द्रकृत्तिप्रमथगणमणिश्रेणिनन्दीन्दुमुख्यम्
सर्वस्वं हारयित्वा स्वमथपुरभिदिद्राक्पणीकर्तुकामे ।
साकूतं हैमवत्या मृदुलहसितया वीक्षितायास्तवांऽम्बया
लोलोल्लासिवल्गल्लहरिनटघटीताण्डवं नःपुनातु ॥५१॥

द्यूते વાસુકી, ચર્મને પ્રથમ હા, શ્રેણિજ નન્દી, શશિ,
હાર્યાં સર્વ ઉમાપતિ વપુપણે, ઇચ્છા કુદે તો વળી;
જોયું પાર્વતિએ હસી મૃદુ જટા, ગંગા પ્રતિ સદ્ય જ્યાં
શુદ્ધિ તાંડવ એ કરો નટતણું સ્ફુર્યાં તરંગો સુ ત્યાં–૫૧

અર્થ—શંકર, પાર્વતી સાથે દ્યુત રમતા હતા તે સમયે દ્યુત (જુગટુ) રમવામાં પોતાનો વાસુકીનાગ તથા પોતાને ધારણ કરવાનું ચર્મ હતું તે હારી ગયા પછી પોતાની રૂદ્રાક્ષની માળા હતી તેને પણ હાર્યા, ત્યાર પછી નંદીશ્વર નામે પોઠીયો તથા પોતાના મસ્તકનાં આભૂષણરૂપ ચંદ્ર વિગેરે સર્વસ્વ હારી ગયા અને પાર્વતીએ સર્વ જીતી લીધું ત્યારે મહાદેવ પોતાના શરીરનું પણ કરવાનો આરંભ કર્યો એટલે પાર્વતીએ જાણ્યું કે શિવ પોતાના શરીરનું પણ કરે છે પણ ગંગા તો રહી ગઈ અને તે મારી અવગણના કરીને સપત્ની [શોક્ય] થઈને શિવના મસ્તક ઉપર ચઢી બેઠી છે તે શિવને કહીને ગંગાનું પણ કરાવું અને ગંગાજીને

જીતીને મારી દાસી કરીને રાખું એવા અભિપ્રાયથી પાર્વ-
તીએ ધીરે ધીરે હસીને જટામાં ગંગાના સામું જોયું એટલે
હે ગંગે ! તમે પણ નૃત્ય જેને પ્રિય છે એવા શંકરને દ્યુત રમતું
છોડાવા માટે તમારા ચંચળ ને શોભાયમાન ઉંચા ઉછળતા
તરંગરૂપી નટનું તાંડવ નૃત્ય કર્યું તે તાંડવ નૃત્ય અમને
પવિત્ર કરો. ૫૧.

विभूषितानङ्गरिपूत्तमाङ्गा
सद्यःकृतानेकजनार्त्तिभङ्गा ।
मनोहरोतङ्गचलत्तरंगा
गंगा ममाऽङ्गान्यमलीकरोतु ॥५२॥

અનંગરિપુ શિવશિર શોભે,
અને દુઃખો સદ્ય હરે ભૂલોકે;
તરંગ વિશાળ મનોહરા જે,
મમાંગ ગંગા કર નિર્મળું એ.—૫૨

અર્થ—કામદેવના શત્રુ જે શંકર તેમના મસ્તકને
શોભાવનારી અને તુરત અનેક લોકોના દુઃખને નાશ કર-
નારી તથા મનોહર અને ઉંચા ઉછળતા ચંચળ જેના
તરંગ છે એવી હે ગંગા ! મારા શરીરને નિર્મળ કરો. ૫૨

इमां पीयूषलहरीं जगन्नाथेन निर्मिताम्।
यः पठेत्तस्य सर्वत्र जायन्ते सुखसंपदः ॥५३॥

જગન્નાથે રચેલી આ, ગંગા લહરી જે પઠે;
સ્થળે સર્વ સદા પામે, **પ્રેમી** સુસુખ સંપત્તિ.–૫૩

અર્થ—જગન્નાથ પંડિતે રચેલી આ ગંગાલહેરીનો જે પાઠ કરશે તેને સર્વ જગાએ સુખ સંપત્તિ મળશે ૫૩

આવી રીતે જગન્નાથની સ્તુતિ સાંભળીને અતિ આનંદપૂર્વક એક એક શ્લોક પ્રત્યે એક એક પગથિયું ગંગાનું પુર ચડયું અને જગન્નાથ બાવનમે પગથિયે બેઠા હતા ત્યાં આવીને ગંગાયે સ્નાન કરાવી તેને પવિત્ર કર્યા. આ જોઇને જગન્નાથના ઘરમાં જે મુસલમાન સ્ત્રી હતી તે ગંગાનું તથા જગન્નાથનું સામર્થ્ય દેખીને વિસ્મય પામી અને વિચાર્યું કે આ વખત જગન્નાથની સમક્ષ મારૂં શ્રેય જો થયું તો થયું. પાછળથી કાંઇ નહીં થાય. તો પછી હું રહી જઇશ; એમ જાણી મુસલમાન સ્ત્રી બોલી.

सुरधुनि मुनिकन्ये पुण्यवन्तं पुनासि
स तरति निजपुण्यैस्तत्र किं ते महत्त्वम् ।
यदिह यवनजातां पापिनीं मां पुनासि
तदिह तव महत्त्वं तन्महत्त्वं महत्त्वम् ॥५४॥

સુરધુનિ, મુનિકન્યા, પુણ્યવંતા ઉગારે,
તરત એ નિજ પુન્યે, શું મહત્તા તું ધારે ?
પણ હું યવન જાતી, પાપીણીને ઉદ્ધારે,
તવ તુજ મહિમાને, સત્ય મહીમા વધારે.

અર્થ—હે દેવનદી ! હે મુનિકન્યે ! જગન્નાથ જેવા પુણ્યવાનને આ રીતે તું પવિત્ર કરે છે. પણ તેતો પોતાના પુણ્યે કરીને તરે છે. એમાં તારૂં મહાત્મ્ય શું ? પણ જ્યારે મુસલમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી અને પાપીણી એવી જે હું તેને પવિત્ર કરે ત્યારે જ તારૂં મહાત્મ્ય જે છે તે ખરૂં મહાત્મ્ય ગણાય. ૫૪

इति श्रीमज्जगन्नाथ पंडित विरचिता गङ्गालहरी
समाप्ता

શ્રી જગન્નાથ પંડિતે રચેલી ગંગા લહરી
સમાપ્ત.

આ લેખક તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનો ઇતિહાસ અને અગ્રગણ્ય સ્ત્રીપુરૂષો ફોટાઓ સાથે. કિં રૂ.	૨—૦—૦
ચાર યોગી બોધક નોવેલ. (આપવીતી રમુજી વાર્તા)	૧—૮—૦
હાતમતાઇ	૧—૮—૦
ઉત્તરગીતા (વેદાંત જ્ઞાનનું રહસ્ય)	૦—૧૨—૦
રાસમંજરી (સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ માટે)	૦—૧૨—૦
શ્રીકૃષ્ણભજન સંગ્રહ	૦—૬—૦
તિલકવિરહ પાંસઠી	૦—૪—૦
સયાજીયશબાવની.	૦—૪—૦
શિવપ્રાર્થના	૦—૨—૦
લગ્નોત્સવ	૦—૨—૦
આનંદોત્સવ.	૦—૨—૦
વડોદરા મહિલા મંડળના ગરબાઓ	૦—૨—૦

મનહર મહોત્સવ, બાળોપદેશ, આત્માનંદ વિરહ, માન વિલાપ, દિવ્ય સંદેશ. રાષ્ટ્રીય ગરબાવળી, શોભે સંગીત એ દરેકની કિંમત ૦—૧—૦

શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોની આધુનિક સ્થિતિ અને તેનું દિગ્દર્શન ભાગ ૧—૨, વિધવા વિવાહ નિબંધ, પ્રાણીઓ ઉપર ગુજરતું ઘાતકીપણું, તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર.

બંધ થએલો અંબા માતાના ચાચરમાં થતો પશુવધ, વિનાશનું મૂળ, કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ જન્મસુવર્ણ મહોત્સવ, શ્રીમંતને ચરણે, એ દરેક મફત. ફક્ત ૧ આનાની ટિકિટ બીડવી.

મળવાનું ઠેકાણું:—

કાશીરામ ભાઇશંકર ઓઝા પ્રેમી.

કાળુપુર, કડીઆની ખડકી, **અમદાવાદ.**

હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનારા

પુસ્તકો.

પ્રણયીનીને. જેમાં આંતરિક પ્રેમનું દિવ્ય સ્વરૂપ તથા પ્રેમવિપાગ્રી પ્રણયીનીની મનોભાવના ચિતરવામાં આવી છે. કિં. રૂ. ૦-૪-૦

શક્તી સ્તવન. શ્રી અંબિકા આરાસુરી, બહુચરાજી, કાળિકા, મહાલક્ષ્મિ, માયરાણી, વિગેરે દેવીઓની સ્તુતિનો સંગ્રહ આપવામાં આવશે. કિં. રૂ. ૧-૦-૦

પ્રેમોદ્‌ગાર જુદા જુદા પ્રસંગોએ લખાએલા કાવ્યો, લેખો, સંવાદો અને નિબંધો વિગેરેનો સંગ્રહ. કિં. રૂ. ૨-૦-૦

અગાઉથી ગ્રાહક થનારનાં નામો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. અગાઉથી નામ નોંધાવવાનું ઠેકાણું:—

કાશીરામ ભાઇશંકર ઓઝા.

કાળુપુર, કડીઆની ખડકી,

અમદાવાદ.

જનસમાજને ફાયદાકારક ચેતવણી.

પંચાલ ભુલાભાઇ હીરાચંદ

ચાંદીના જસ્તીથી ઝાળેલા દાગીના તથા

ચોખ્ખી ચીનાઇ ચાંદીનાં દરેક

જાતનાં વાસણો બનાવનાર તથા

વેચનાર.

ઠે. માંડવીની પોળમાં લાલાભાઇની પોળમાં

ઘર નંબર ૨૪૬૦, અમદાવાદ.

પ્રત ૧૨૦૦ આવૃત્તિ પહેલી સને ૧૯૮[illegible]

"ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય",
મુદ્રકઃ પટેલ પુરૂષોત્તમદાસ શંકરદાસ
ફર્નાન્ડીઝબ્રીજ રીચીરોડ–અમદાવાદ.

